

MARIAN KOPIJ
WITOLD RAKOWSKI

ROZWÓJ MAŁYCH MIAST WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO W OPINII ICH MIESZKAŃCÓW

UWAGI WSTĘPNE

Zamierzeniem autorów było wysondowanie opinii na temat rozwoju małych miast w ocenie ich mieszkańców. Badania obejmowały kompleks zagadnień związanych z przeszłością, teraźniejszością i przyszłością interesujących nas miejscowości i to w aspekcie osiągnięć, jak też i niedociągnięć. Jednocześnie zebrane opinie były konfrontowane z obiektywną oceną procesu rozwojowego małych miast, stąd też praca niniejsza ma charakter dwudzielny. Pierwszą część poświęciliśmy na przedstawienie tendencji rozwojowej małych miast województwa zielonogórskiego, a w drugiej, zresztą znacznie obszerniejszej, zreferowaliśmy opinie wyrażone przez społeczeństwo o blaskach i cieniach miejsc zamieszkania badanej populacji.

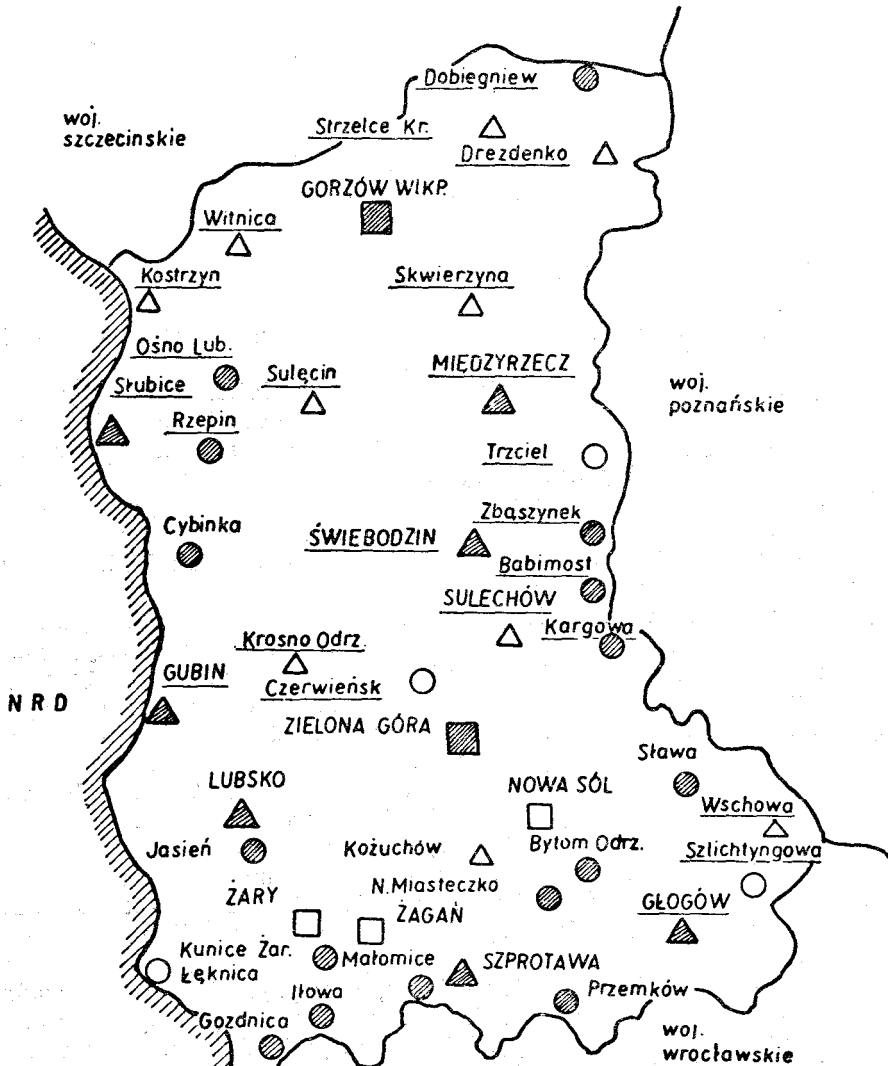
W badaniach naszych posłużyliśmy się anonimową ankietą opracowaną według koncepcji prof. dra S. Berezowskiego w konsultacji z nieżyjącym już dziś prof. drem E. Strzeleckim. Składa się ona z zestawu prostych pytań skierowanych do mieszkańców mniejszych miast. Pierwsze pytanie dotyczyło dotychczasowej oceny rozwoju miasta; drugie mankamentów życia w mieście; trzecie postulatów poprawy życia; czwarte okresu zamieszkania w mieście; piąte zamiaru związania się z miastem; szóste dane osobiste respondenta oraz na zakończenie proszono o ogólne określenie tempa dotychczasowego rozwoju miasta w ostatnich latach. Pytania były tak sformułowane, że nie sugerowały odpowiedzi i wymagały od respondenta przemyślonych odpowiedzi.

Badania prowadzono w drugiej połowie lipca 1967 roku podczas studenckiego obozu naukowego Koła Geografów Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. W obozie wzięli udział następujący studenci: J. Deja, St. Naumczuk, J. Olszak, J. Świeżawski, J. Tusińska, S. Hrynyk. Ogółem zgromadzono 943 ankiety, z czego na bezpośrednio przeprowadzone wywiady przypada ich 3/4. Wywiady prowadzono z przygodnie spotkanymi mieszkańcami miast bądź to na ulicy, w zakładzie pracy itp., bądź w drodze doboru wskazanych osób przez mieszkańców miasta. Część z wywiadów prowadzono w sposób ukryty. Około 114 ankiet wypełnili osobiście respondenci.

Badaniem objęto 23 miasta województwa zielonogórskiego, które liczyły nie więcej niż 20 tys. mieszkańców. Przy czym nie prowadzono badań w bardziej uprzemysłowionej części południowo-zachodniej, z wyjątkiem Głogowa, wychodząc z założenia, że potrzeby tych miast, ze względu na znaczne uprzemysłowienie, są inne i nie tak istotne z punktu widzenia aktywizacji gospodarczej. Miasta objęte badaniami na tle struktury osadniczej województwa przedstawia załączona mapka (rys. 1).

Podział miast według klas wielkości w województwie oraz ich reprezentację w badaniach przedstawia tabela 1.

MIASTA I OSIEDLA WOJ. ZIELONOGÓRSKIEGO

Legenda

- do 2.5 tys. mieszkańców
- 2.5 - 5 tys. mieszkańców
- △ 5 - 10 tys. mieszkańców
- ▲ 10 - 20 tys. mieszkańców
- ponad 20 tys. mieszkańców
- ▣ miasta stanowiące powiaty miejskie

Uwagi: a) brak miast o liczbie 30-60 tys. mieszkańców
 b) podkreślono nazwy miast i osiedli objętych badaniem

Tabela 1

Ilość miast objętych badaniami według wielkości

Wielkość miast w tys. mieszkańców	M i a s t a		Ilość zebranych ankiet	
	ogółem w woje- wództwie	objętych badaniami	Ogółem	na 1000 miesz- kańców powyżej 16 roku życia
do 2,5	4	3	83	16
2,5— 5,0	17	7	272	10
5,0—10,0	9	8	370	8
10,0—20,0	7	5	218	4
powyżej 20,0 tys. miasta stanowiące samodzielne powiaty	3	—	—	—
	2	—	—	—
R a z e m :	42	23	943	7

Podobne badania prowadzono na innych terenach Polski (województwo warszawskie, opolskie, katowickie, kieleckie, rzeszowskie), na których, gdzie ankietowaniem objęte były również miasta powyżej 20 tys. mieszkańców, lecz nie stanowiących samodzielnych powiatów. Tak się złożyło jednak, że na obszarze naszych badań w województwie zielonogórskim takich jednostek osadniczych nie było. Niemniej na podstawie analizowanych miast ogólne tendencje rozwoju i potrzeb tej wielkości jednostek można określić. Szczególnie poznawczy charakter ma porównanie wyników badań w różnych województwach.

W badaniach naszych staraliśmy się tak dobierać respondentów, by reprezentowali oni możliwie jak najwierniej, poglądy wszystkich mieszkańców miast. Warunek taki udało nam się spełnić tylko w przypadku rozpatrywania wszystkich miast łącznie, lub w poszczególnych klasach wielkości, ale nie było to możliwe do spełnienia w każdym z badanych miast. Dobór respondentów ma pewien wpływ na uzyskane wyniki badań. Różnice te są jednak znaczniejsze tylko w podziale na zawody (zwłaszcza dotyczy to uczniów) oraz w mniejszym stopniu w podziale na płeć. Z ogólnej liczby 943 osób, które udzieliły wywiadów, 507 to mężczyźni (53,8%).

A oto zestawienie respondentów według ich funkcji zawodowych.

Tabela 2

Respondenci według zawodów

	Ilość	%
1. fizyczni niewykwalifikowani ¹	104	11,0
2. fizyczni kwalifikowani	222	23,5
3. umysłowi niżsi	306	32,5
4. umysłowi wyżsi ²	133	14,1
5. uczniowie i studenci	111	11,7
6. gospodynie domowe (kobiety niepracujące)	68	7,2

¹ Do grupy tej zaliczono te osoby, od których nie wymaga się w zasadzie posiadania określonych kwalifikacji (dozorcy, robotnicy robót ziemnych itp.).

² Pracownicy zajmujący kierownicze stanowiska, nauczyciele oraz posiadający wyższe wykształcenie.

Były pewne trudności w zakresie prawidłowego doboru respondentów według miejsca urodzenia. Ze zrozumiałych względów zdecydowanie przeważa grupa osób urodzonych poza granicami województwa zielonogórskiego.

Tabela 3

Respondenci według miejsca urodzenia

	Ilość	%
— miejscowi	115	12,2
— w innych miastach województwa zielonogórskiego	27	2,8
— na wsi w powiecie	29	3,1
— na wsi innych powiatów województwa zielonogórskiego	13	1,4
— w innych miastach poza województwem zielonogórskim	221	23,5
— na wsi poza województwem zielonogórskim	266	28,2
— za granicą	272	28,8

Przyjmując, że urodzeni poza granicami kraju (głównie w ZSRR) w połowie pochodzą ze wsi otrzymamy, że przeszło 50% obecnych dorosłych mieszkańców miast województwa zielonogórskiego legitymuje się pochodzeniem chłopskim. Zestawienie daje też pewną orientację o terytorialnym pochodzeniu mieszkańców miast województwa zielonogórskiego.

Pod względem wieku najliczniej reprezentowane są roczniki młodsze, co ilustruje zestawienie.

Tabela 4

Respondenci według wieku

	Ilość	%
urodzeni przed 1916	149	15,8
1917—1936	382	40,5
1937—1945	204	21,6
po 1945	208	22,1

Czas zamieszkiwania respondentów w badanych miastach jest dość zróżnicowany. Przeważa jednak liczba osób, które osiedliły się w pierwszych latach zagospodarowywania Ziemi Zachodnich i Północnych i zna dobrze swoje miasto.

Tabela 5

Respondenci według okresu zamieszkiwania w mieście

	Ilość	%
od urodzenia	115	12,2
przed wyzwoleniem	12	1,3
od wyzwolenia do 1956	528	56,0
1957—1963	211	22,4
po 1963	77	8,1

Dobór respondentów reprezentuje społeczeństwo badanych miast i orientuje o jego składzie i pochodzeniu. Przedstawiając szeroko dobór osób, które udzielały wywiadów, czyniliśmy to z uwagi na fakt, iż badana problematyka będzie rozpatrywana według wielkości miast i poszczególnych grup respondentów.

Ze względu na pokaźną ilość ankiet zostały one, po zakodowaniu, opracowane w Zakładzie Techniki Rachunkowości Szkoły Głównej Planowania i Statystyki. W wyniku opracowania otrzymano szereg tabel w różnych przekrojach. Przy opracowywaniu maszynowym musiano jednak zastosować się do pojemności kart perforowanych, co w konsekwencji spowodowało może niekiedy uproszczony obraz.

I. Ogólna charakterystyka miast województwa zielonogórskiego

1. Rozwój miast województwa zielonogórskiego

Miasto, jako skupisko ludności zajmującej się w zasadzie nierolniczymi funkcjami, nie jest jednolitym faktem geograficznym. Najważniejszym czynnikiem i kryterium kwalifikowania osad do miast jest liczba ludności i zasadniczo pozarolnicza struktura zatrudnienia tej ludności. Jednak w niniejszym opracowaniu przyjmujemy za miasta i osiedla te skupiska ludności, które w myśl aktualnego podziału administracyjnego posiadały prawa miejskie (siedziba MRN) i osiedlowe (siedziba ORN).

Obecne tereny województwa zielonogórskiego w byłej Rzeszy Niemieckiej wchodziły w skład dwóch prowincji: brandenburskiej (rejencja frankfurcka) oraz tak zwanej prowincji granicznej (Grenzmark Posen-West-Preussen)³. Tereny te należały przeto do wschodnich rubieży Niemiec i traktowane były jako obszar podlegający silnemu naciskowi politycznemu oraz walki z przejawami polskości. Ludność tego obszaru liczyła w 1939 roku 852 tys. mieszkańców i był to najwyższy stan zaludnienia do czasu wyzwolenia. Podkreślić tu też należy, że tereny województwa cechowała wówczas stagnacja liczby mieszkańców.

Do chwili wybuchu II wojny światowej na terenie obecnego województwa zielonogórskiego istniało 51 miast. Były one małe i żadne z nich nie osiągnęło 50 tys. mieszkańców. Ludność miejska stanowiła 44,6%, podczas gdy dla ziem byłej prowincji śląskiej odpowiedni odsetek wynosił 59,0%, a całego rejonu obecnych Ziem Zachodnich 54,6%. Charakterystyczne zestawienie wielkości miast województwa zielonogórskiego przedstawia tabela 6.

Miasta Ziemi Lubuskiej według liczby mieszkańców
w 1939 roku

Tabela 6

Rok	Liczba miast	poniżej 1.000	Miasta o liczbie mieszkańców				
			1.000— 3.000	3.000— 5.000	5.000— 10.000	10.000— 20.000	20.000— 50.000
1939	51	1	21	4	12	6	7

Źródło: Józef Boroń: Zmiany w rozmieszczeniu przemysłu w miastach i poza miastem w województwie zielonogórskim, Zeszyty Naukowe WSE, Poznań, seria I, zeszyt 5. Poznań 1962.

³ J. Boroń: Przemysł i rzemiosło województwa zielonogórskiego w latach 1862—1962, Poznań 1966.

Widoczny jest wysoki udział miast bardzo małych i małych (74,5%). Zasadniczą funkcją miast w warunkach niemieckiego kapitalizmu, do II wojny światowej, był ich charakter usługowy, w dużej mierze z nastawieniem na obsługę zaplecza wojskowego. Małe miasta i miasteczka z reguły nie posiadały większych zakładów przemysłowych. Przy czym do przemysłu w tych miastach według statystyk niemieckich zaliczano zakłady rzemieślnicze i budowlane. O rozdrobnieniu przemysłu świadczy fakt, że na 22,6 tys. zakładów przypadło w 1939 roku 137,3 tys. zatrudnionych w przemyśle, co oznacza, że średnia liczba zatrudnionych w zakładzie wyniosła 6 osób. Równocześnie jednak miasta na tym terenie skupiały 53,2% ludności utrzymującej się z przemysłu. Oznacza to, że znaczna część przemysłu i rzemiosła znajdowała się na wsi, a poza tym, że dojazdy ze wsi do pracy w miastach również były znaczne.

W wyniku zakończenia II wojny światowej Ziemia Lubuska została przywrócona Polsce i stała się częścią Ziem Zachodnich⁴. Do roku 1950 ziemie obecnego województwa zielonogórskiego wchodziły w skład województw wrocławskiego, poznańskiego i szczecińskiego. W czerwcu 1950 roku utworzono województwo zielonogórskie. Funkcje ośrodka dyspozycyjno-administracyjnego przyjęła Zielona Góra. Teren województwa podzielono na 19 powiatów (obecnie 18 powiatów) w tym 2 powiaty miejskie (Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra).

Województwo zielonogórskie jako region gospodarczy dzieli się na dwa podregiony — południowy i północny⁵. Ośrodkiem podregionu południowego jest Zielona Góra, a w jego skład wchodzi powiaty głogowski, krośnieński, nowosolski, lubski, sulechowski, szprotawski, wschowski, zielonogórski, żagański i żarski. W podregionie południowym można wyodrębnić kilka ośrodków przemysłowych, jak Zielona Góra, Nowa Sól, Żagań, Żary i Głogów. Podregion północny z ośrodkiem w Gorzowie Wlkp., obejmuje powiaty gorzowski, międzyrzecki, strzelecko-krajeński, ślubicki, sulęciński, świebodziński. Podregion północny jest znacznie mniej uprzemysłowiony od południowego, a poza Gorzowem Wlkp. można wyodrębnić rozwijające się ośrodki przemysłowe w Kostrzynie nad Odrą i Świebodziźnie.

Stopień urbanizacji podregionów jest różny. Ilustracją to dane zawarte w tabelach 7 i 8 (rok 1965).

Tabela 7
Stopień urbanizacji podregionów województwa zielonogórskiego

Ter en	Liczba miast osiedli	Liczba ludności ogółem	% ludności miejskiej	Struktura krańcowa % ludności miejskiej w powiatach (najwyższa i najniższa)
Ogółem woj.	42	975,8	50,7	Nowa Sól — 63,9 Sulęcín — 30,1
Podregion południowy (zielonogórski)	26	516,5	51,6	Nowa Sól — 63,9 Strzelce Kr. — 32,3
Podregion północny (gorzowski)	16	459,3	35,4	Ślubice — 50,5 Sulęcín — 30,1

Zródło: Opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Województwa Zielonogórskiego 1965—1966, Zielona Góra 1966, WUS.

⁴ Nazwa Ziemia Lubuska historycznie dotyczy tylko części województwa zielonogórskiego, potocznie przyjęto jednak w literaturze nazywać tym terminem całość ziem województwa zielonogórskiego.

⁵ S. Berezowski: Regionalizacja gospodarcza, w tomie Geografia Ekonomiczna Polski. Praca zbiorowa pod red. St. Berezowskiego, Warszawa 1965.

Tabela 8
Miasta w poszczególnych podregionach według grup wielkości

T e r e n	Kategoria wielkości miast wg ilości mieszkańców					
	powyżej 50 tys.	20—50 tys.	10—20 tys.	5—10 tys.	5—2,5 tys.	poniżej 2,5 tys.
Ogółem województwo	2	3	7	9	19	2
Podregion południowy	1	3	4	4	12	2
Podregion północny	1	—	3	5	7	—

Zródło: jak wyżej.

Z przytoczonych tabel wynika, że podregion południowy (zielonogórski) wykazuje znacznie wyższy stopień zurbanizowania niż podregion północny. W chwili ustalenia granic Polski powojennej stopień zurbanizowania poszczególnych regionów kraju był bardzo nierówny, dlatego też procesy urbanizacyjne nasiliły się znacznie w Polsce Ludowej. Liczba ludności miejskiej zwiększyła się z 9,8 mln osób w roku 1950 do 15,9 mln osób w 1966 roku⁶.

Na 891 miast i osiedli w Polsce w 1966 roku do miast małych (poniżej 10 tys. mieszkańców) należało 606 miast (64%). Charakterystyczny jest fakt, że w miastach tej grupy zamieszkiwało 7,6% ludności kraju i 14,8% ludności miejskiej. Struktura geograficzna małych miast wykazuje znaczne zróżnicowanie w zakresie liczby miast i liczby ludności zamieszkałej w tych miastach⁷. Województwo zielonogórskie należy do grupy województw średnio „zurbanizowanych”, przemawia za tym fakt, że 51% ludności mieszka w miastach. Według stanu na początek 1967 roku województwo liczyło 37 miast i 5 osiedli. Zdecydowana większość miast należała do grupy małych. Ponad 74% tj. 30 miast województwa zielonogórskiego nie osiągnęło 10 tys. mieszkańców.

W grupie miast bardzo małych (poniżej 5 tys. mieszkańców), których liczba wyniosła 21 — zamieszkiwało 16% ludności miejskiej województwa. Na przestrzeni 23 lat gospodarki w okresie powojennym nastąpił zdecydowany rozwój miast zwłaszcza w zakresie ich wielkości.

Tabela 9
Zmiany (struktury) wielkości miast województwa zielonogórskiego w latach 1946—1965

Miasta według ilości mieszkańców	L a t a			
	1946	1958	1962	1965
poniżej 1.000 osób	3	2	—	—
1.000— 3.000 osób	22	9	10	9
3.001— 5.000 osób	5	5	11	12
5.001—10.000 osób	3	11	12	9
10.001—20.000 osób	2	5	5	7
20.001—50.000 osób	—	3	2	3
powyżej 50.000 osób	—	1	2	2

⁶ Dane: Rocznik Statystyczny 1967, Warszawa 1967, s. 32 i dalsze.

⁷ Najwyższy udział 11—13% w stosunku do ogólnej liczby małych miast i ludności tam zamieszkałej wykazuje województwo poznańskie i wrocławskie, a najbliższy 3% gdańskie i lubelskie. Województwo zielonogórskie — 5%.

Rozwój miast województwa zielonogórskiego w latach 1921-65

Liczba mieszkańców w r.			Przyrost ludności		Miasta i osiedla	Liczba mieszkańców w r.			Przyrost ludności	
1921/25	1931/33	1939	1931/1921	1939/1931		1946	1955	1965	1946-1955	1955-1962
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.782	1.803	2.191	21	388	Babimost	1.126	1.983	3.100	857	1.117
3.102	3.330	3.179	138	151	Bytom Odrz.	1.181	1.900	2.692	719	792
3.320	3.997	3.951	1.677	46	Cybinka	1.025	2.118	2.699	1.093	581
4.787	5.103	5.344	316	241	Doblegniew	1.222	2.514	3.311	1.292	797
5.794	5.886	5.675	92	211	Drezdenko	1.908	4.914	6.368	3.006	1.454
25.843	28.861	33.558	3.018	4.697	Głogów	1.681	6.248	12.600	4.567	6.352
43.303	45.928	48.078	2.625	2.150	Gorzów Wlkp.	19.796	44.690	67.300	24.894	22.610
40.637	43.934	45.798	3.298	1.864	Gubin	3.040	6.469	14.000	3.429	7.531
—	—	—	—	—	Łódź	—	—	4.291	—	4.291
3.549	3.339	3.187	210	152	Jasień	1.180	2.345	3.946	1.165	1.601
—	2.467	2.456	2.467	11	Kargowa	1.075	2.234	2.577	1.159	343
19.383	21.270	23.760	1.887	2.490	Kostrzyn	634	2.928	8.849	2.294	5.921
4.958	5.256	6.671	298	1.415	Koźuchów	2.385	6.334	7.981	3.949	1.647
11.297	7.525	10.791	3.772	3.266	Krosno Odrz.	2.244	5.408	7.058	3.164	1.650
11.196	10.931	10.760	265	171	Lubsko	2.678	8.964	11.800	6.266	2.836
7.259	9.207	12.087	1.948	2.880	Międzyrzecz	4.385	9.074	11.800	4.689	2.726
14.166	16.727	17.250	2.361	723	Nowe Miasteczko	604	1.993	2.670	1.389	677
1.622	1.748	1.712	126	36	Nowa Sól	5.993	22.286	29.500	16.293	7.214
4.973	5.310	5.667	337	357	Ośno Lubuskie	1.194	2.751	3.465	1.557	714
2.617	4.464	4.858	1.847	394	Przemków	—	3.324	4.788	3.324	1.464
6.048	6.429	6.444	381	15	Rzepin	1.543	3.506	4.940	1.963	1.434
6.720	7.075	8.943	355	1.868	Skwierzyna	2.822	5.219	6.251	2.397	1.032
1.443	1.678	1.862	235	124	Sława	1.640	2.126	2.540	486	414
—	—	15.000	—	15.000	Ślubice	1.689	4.390	11.000	2.701	6.610

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5.374	6.134	5.923	760	211	Strzelce Kraj.	1.552	3.652	4.848	2.100	1.196
9.170	9.601	9.844	431	243	Sulechów	3.284	6.744	9.582	3.460	2.838
5.632	5.867	6.568	235	701	Sulęcín	2.566	4.780	6.727	2.214	1.947
954	1.034	1.037	80	3	Szlichtyngowa	531	756	1.118	225	362
10.366	11.993	12.585	1.627	592	Szprotawa	2.672	8.025	10.600	5.353	2.575
9.767	9.881	10.431	114	550	Świebodzin	6.144	11.190	13.500	5.946	2.310
2.023	2.080	2.220	57	140	Trzciel	1.239	2.118	2.426	879	308
4.886	5.922	5.637	136	615	Witnica	2.599	4.806	5.920	2.207	1.123
7.555	7.507	7.739	48	232	Wschowa	4.075	7.156	9.273	3.081	2.117
—	—	2.906	—	2.906	Zbąszynek	2.091	2.741	3.105	650	364
24.760	25.330	26.091	570	761	Zielona Góra	15.738	42.003	62.800	26.265	20.797
17.362	18.479	22.781	1.117	4.302	Zagań	4.369	15.751	20.800	11.382	5.049
18.328	19.226	25.926	898	6.700	Zary	6.109	19.709	27.800	13.600	8.091
339.067	364.222	418.850	25.157	54.628	Razem miasta	114.034	283.149	414.034	169.115	130.885
OSIEDLA										
					Czerwieńsk	—	—	2.451	—	2.451
					Gozdnica	—	2.571	3.890	2.571	1.319
					Kunice	—	—	3.285	—	3.285
					Łęknica	—	1.451	2.159	1.451	708
					Małomice	—	—	3.659	—	3.659
					Razem osiedla	—	4.022	15.444	4.022	11.422
					Ogółem:	—	287.171	429.478	173.137	142.307

Zródło: A. Jelonek: Liczba ludności miast i osiedli w Polsce w latach 1810—1955. Dokumentacja geograficzna, PAN Warszawa 1956, Instytut Geografii, z. 5 „Rocznik Statystyczny” woj. zielonogórskiego, op. cit.

Uwaga: Liczbę ludności Gubina podano dla okresu do 1939 r. w całości tj. w części należącej do Polski i NRD, dla Słubic natomiast tylko w części należącej do Polski.

Na 42 miasta i osiedla w 30 liczba mieszkańców przewyższyła stan przedwojenny, tylko w 6 miastach liczba mieszkańców była niższa niż w roku 1939; w pozostałych 6 miastach liczba mieszkańców zbliżyła się do stanu przedwojennego. Charakterystyczna jest jednak znacznie wyższa dynamika przyrostu bezwzględnej liczby mieszkańców w Polsce Ludowej w porównaniu do okresu gdy ziemie województwa zielonogórskiego należały do Niemiec (por. tabela 10).

Bezpośredni związek z dynamiką rozwoju poszczególnych miast oraz możliwością osiągnięcia przedwojennego stanu zaludnienia ma stopień zniszczeń wojennych. Zniszczenia objęły prawie wszystkie miasta województwa⁸. Stopień największych zniszczeń materialnych przedstawia się następująco: Głogów 95%, Kostrzyn 95%, Gubin 90%, Strzelce 85%, Ośno Lubuskie 70%, Żagań, Sulechów, Kozuchów, Krosno i Dobiegniew 60%, Rzepin, Żary, Międzyrzecz, Bytom Odrzański, Słubice, Lubsko, Babimost 40—50%. Pozostałe miasta, a zwłaszcza Zielona Góra, uległy minimalnym zniszczeniom wojennym. Zniszczenia dotyczyły najczęściej budynków mieszkalnych i urządzeń komunalnych.

Analizując rozwój miast pod względem liczby ludności i ich funkcji stwierdzić należy, że parę miast na Ziemi Lubuskiej w ostatnich latach uzyskało funkcje ośrodków ponadpowiatowych. Rzemieślniczo-chałupniczy charakter małych miasteczek nie mógł być utrzymany ze względu na zmienione warunki społeczne i gospodarcze.

2. Niektóre elementy infrastruktury miejskiej

Aktualne wyposażenie miast w podstawowe urządzenia komunalne nie jest równomierne. Faktem jednak jest, że wyposażenie miast województwa zielonogórskiego, zwłaszcza małych, w urządzenia komunalne jest stosunkowo korzystne w porównaniu z miastami innych województw. Na 42 miasta i osiedla —

sieć elektryczną posiada	— 42
sieć wodociągowa i kanalizacyjną (urządzenia)	33
sieć — urządzenia gazowe	— 17
łaźnie	— 18
pralnie i farbiarnie	— 27
hotele	— 27
ogrzewanie zdalaczynne	— 11
komunikację miejską	— 4

Wszystkie trzy podstawowe urządzenia (wodociąg, kanalizacja, gaz) posiada 14 miast czyli dokładnie 1/3 część ogólnej ich liczby. Brak urządzeń wodociągowych⁹: Babimost, Cybinka, Dobiegniew, Iłowa, Małomice, Nowe Miasteczko, Sława, Szlichtyngowa, Trzciel, Witnica. Brak urządzeń kanalizacyjnych: Babimost, Cybinka, Dobiegniew, Kargowa, Kunice Żarskie, Nowe Miasteczko, Sława, Szlichtyngowa, Trzciel i Witnica. Brak urządzeń gazowych: Bytom Odrzański, Cybinka, Czerwieńsk, Dobiegniew, Głogów, Gozdnicza, Iłowa, Ko-

⁸ J. Grzelak, M. Woźniak: Zagadnienia urbanistyczne — odbudowa i stan zagospodarowania miast w: Województwo zielonogórskie — monografia geograficzno-gospodarcza. Praca zbiorowa pod red. F. Barcińskiego, B. Krygowskiego, St. Zajchowskiej, Poznań 1961.

⁹ Podkreślono miasta objęte badaniami. Z ogólnej ilości 23 badanych miast 21% nie posiada urządzeń wodociągowych, 26% pozbawionych jest urządzeń kanalizacyjnych, a 48% urządzeń gazowych.

strzyn, Kożuchów, Krosno Odrzańskie, Kunice Żarskie, Łęknica, Małomice, Międzyrzecz, Nowe Miasteczko, Osno, Przemków, Skwierzyna, Sława, Strzelce Krajeńskie, Sulęcín, Szlichtyngowa, Rzepin, Trzciel, Zbąszynek.

Decydującym czynnikiem rozwoju miast jest poziom uprzemysłowienia, najprostszym i najczęściej stosowanym miernikiem poziomu uprzemysłowienia jest wskaźnik zatrudnienia w przemyśle w stosunku do stanu ludności miasta. Posługując się tym wskaźnikiem, do miast o funkcji przemysłowej zaliczyć należy¹⁰:

1. Gorzów	13. Lubsko
2. Zielona Góra	14. Przemków
3. Żary	15. Jasień
4. Żagań	16. Małomice
5. Głogów	17. Kożuchów
6. Nowa Sól	18. Słubice
7. Świebodzin	19. Szprotawa
8. Łęknica	20. Witnica
9. Iłowa	21. Drezdenko
10. Gozdnicza	22. Kostrzyn
11. Kuźnice	23. Gubin
12. Międzyrzecz	

Ponadto 3 miasta spełniały funkcję przemysłowo-rolniczą (Kargowa, Bytom Odrzański, Trzciel), 6 miast funkcję złożoną (Wschowa, Sulęcín, Skwierzyna, Sulechów, Sława, Krosno), 3 miasta funkcję komunikacyjną (Zbąszynek, Rzepin, Czerwieńsk) oraz 7 miast rolniczą (Nowe Miasteczko, Babimost, Cybinka, Osno Lubuskie, Strzelce Krajeńskie, Dobięgniew, Szlichtyngowa — rys. 2).

Sytuacja mieszkaniowa ludności w miastach województwa zielonogórskiego jest na ogół korzystna. Wskaźnik zagęszczenia (liczba mieszkańców na 1 izbę mieszkalną) wynosi 1,33. W poszczególnych miastach występuje znaczne zróżnicowanie tego wskaźnika (rys. 3). W okresie powojennym oddano do użytku w miastach około 75 tys. nowych izb, tj. ponad 30% miejskich zasobów mieszkaniowych.

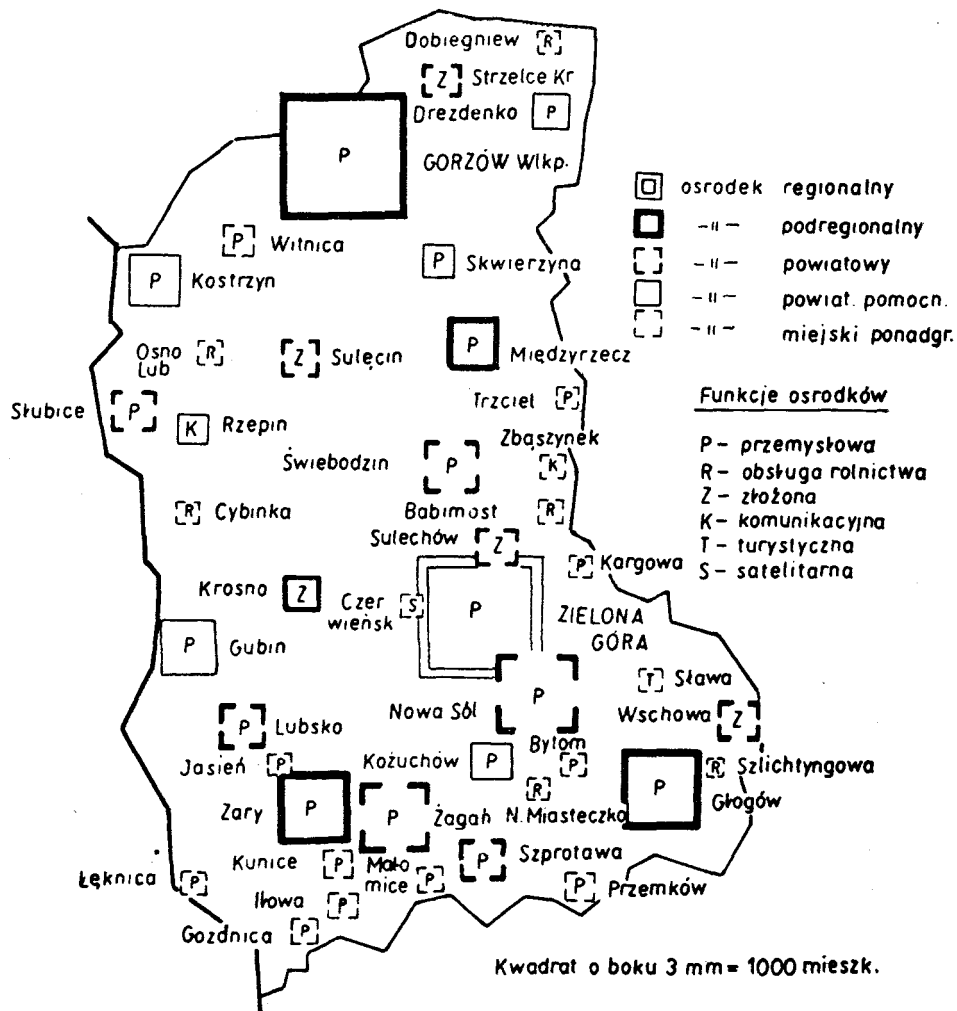
Wyposażenie miast w podstawowe urządzenia i jednostki handlowe jest wprawdzie nierównomierne, ale dostateczne. Funkcjonowanie handlu ocenia się jednak nie tylko na podstawie stopnia „nasylenia” siecią handlową i gastronomiczną, lecz przede wszystkim na podstawie stopnia zaopatrzenia sklepów i jakości produkcji w zakładach gastronomicznych. Bieżąca obserwacja pozwala stwierdzić, że zaopatrzenie sklepów w małych miastach, a przede wszystkim w ośrodkach podlegających intensywnemu rozwojowi, wciąż jeszcze — mimo widocznej poprawy — było wysoce niezadawalające. W usługach handlowych widoczne jest również znaczne zróżnicowanie w poszczególnych miastach. Szereg miast, zwłaszcza o funkcji turystyczno-wczasowej, wykazuje wyjątkowo wysokie wskaźniki powierzchni handlowej i liczby miejsc w zakładach gastronomicznych. Przy średnim wskaźniku 264 m² powierzchni sklepowej na 1000 mieszkańców (uwzględniając tylko sklepy uspołecznione) sytuacja poszczególnych miast była następująca¹¹:

¹⁰ Opracowanie własne: na podstawie danych statystycznych o zatrudnieniu w przemyśle według materiałów WUS w Zielonej Górze.

¹¹ Opracowanie własne na podstawie danych spisu handlowego z 1967 roku.

Rys. 2

UKŁAD FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNY
MIAST WOJ. ZIELONOGÓRSKIEGO
ROK 1985

Źródło: koncepcja opracowana przez Woj. Komisję Planowania
Gospodarczego w Zielonej Górze

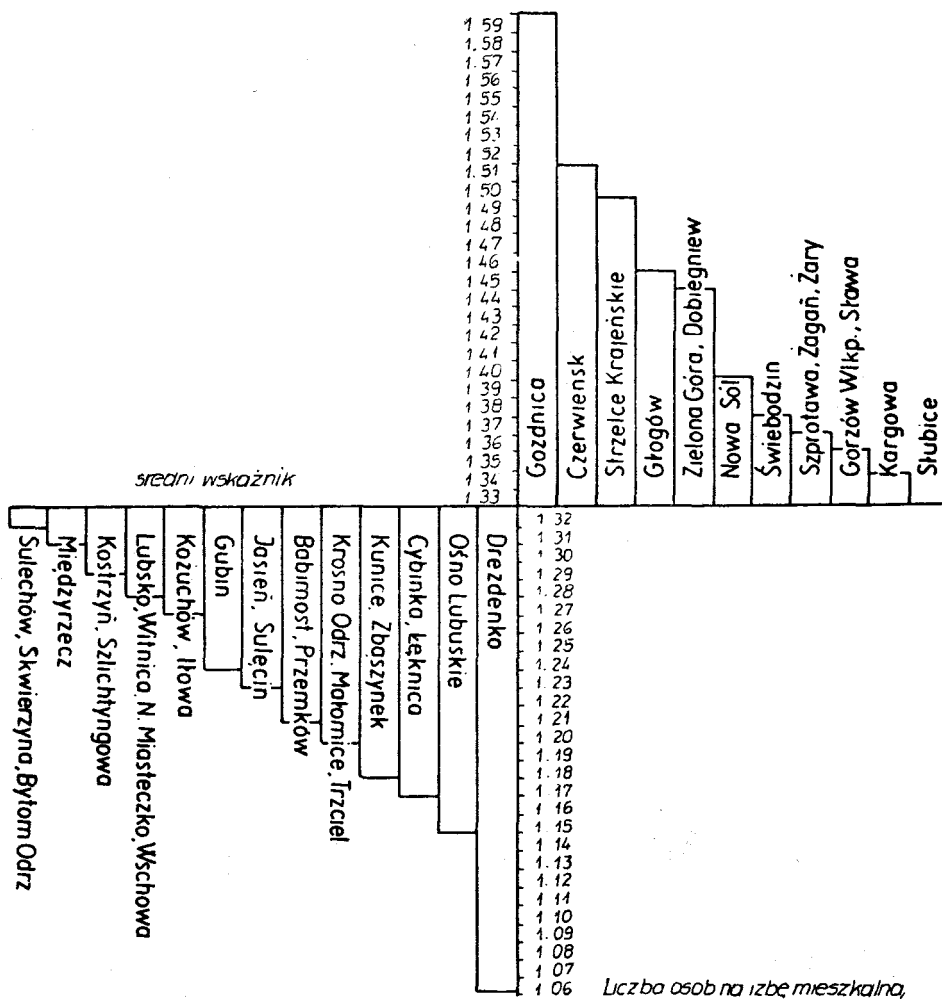
powyżej 500 m²/1000 mk. — Sława, Drezdenko, Głogów i Lubsko.

400—500 m²/1000 mk. — Jasień, Przemków, Szlichtyngowa, Trzciel, Krośno Odrz., Rzepin, Strzelce Kraj., Sulechów, Sulecin, Wschowa, Świebodzin, Żagań, Żary.

- 300—400 m²/1000 mk. — Babimost, Bytom Odrz., Dobiegniew, Iłowa, Nowe Miasteczko, Zbąszynek, Witnica, Gubin, Zielona Góra.
- 200—300 m²/1000 mk. — Cybinka, Gozdnicza, Kargowa, Ośno Lub., Kostrzyn, Skwierzyna, Gorzów Wlkp., Małomice.
- 100—200 m²/1000 mk. — Czerwieńsk, Kunice Żarskie, Łęknica.

Rys. 3

Różnice wskaźnika liczby mieszkańców na 1 izbę mieszkalną w miastach województwa zielonogórskiego w 1967 roku

Wskaźnik liczby miejsc konsumpcyjnych w uspołecznionych zakładach gastronomicznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (średni dla miast województwa wynosił 36) w poszczególnych miastach przedstawiał się następująco¹²:

253/1000 mk.	— Sława.
50—100/1000 mk.	— Babimost, Bytom, Gozdnicza, Jasieć, Kargowa, Nowe Miasteczko, Szlichtyngowa, Drezdenko, Kożuchów, Małomice.
40— 50/1000 mk.	— Trzciel, Kostrzyn, Rzepin, Międzyrzecz i Zielona Góra.
30— 40/1000 mk.	— Dobiegniew, Ośno Lub., Zbąszynek, Strzelce Kraj., Sulechów, Witnica, Wschowa, Głogów, Szprotawa, Świebodzin, Nowa Sól.
20— 30/1000 mk.	— Żagań, Żary, Czerwieńsk, Słubice, Lubsko, Skwierzyna, Krosno Odrz., Przemków, Cybinka, Iłowa, Kunice, Gubin, Gorzów Wlkp.

3. Perspektywy rozwojowe¹³

Charakterystyczną cechą współczesnej cywilizacji przemysłowej jest silna tendencja do terytorialnej koncentracji działalności ekonomicznej. Rozwój miast i regionów gospodarczych przebiega nierównomiernie. Rozwój ten nacechowany jest powstawaniem silnych ośrodków miejsko-przemysłowych, które stają się ośrodkami powiązań ekonomicznych i oddziaływania społeczno-kulturalnego. Tak rozwinięte ośrodki miejskie wpływają z kolei na rozwój położonych na ich zapleczu małych miast i ośrodków wiejskich. Tendencje koncentracyjne działają również w regionie zielonogórskim. Wyraźnymi ośrodkami tej koncentracji są: Gorzów, Zielona Góra, Głogów, Żary, Żagań, Nowa Sól, Świebodzin. Pod wpływem rozwoju tych ośrodków rozwijać się będzie i przekształcać sieć osadniczą województwa.

Kierunki rozwoju miast winny być dostosowane do funkcji społeczno-gospodarczych jakie miasta te spełniają bądź powinny pełnić wobec swojego bezpośredniego zaplecza. Ze względu na obszar obsługiwanego zaplecza wyodrębnione będą miasta — ośrodki ponadgromadzkie, powiatowe, podregionalne i regionalne (rys. 2). Grupę miasteczek ponadgromadzkich mają stanowić 24 miasta nie będące siedzibą władz powiatowych. Zakłada się, że liczba mieszkańców w tych miastach wahać się będzie w przyszłości w granicach od 1,5 tys. do 7,0 tys. osób. Przyjmuje się również, że największy przyrost liczby mieszkańców osiągną w tej grupie: Kożuchów, Drezdenko, Rzepin, Skwierzyna, najniższy zaś Cybinka, Nowe Miasteczko, Szlichtyngowa, Trzciel, Ośno Lub., Bytom Odrz.

W grupie miast powiatowych można wyodrębnić miasta na tyle rozwinięte, że mogą w zasadzie spełniać funkcję ośrodków powiatowych. Są to te, w których aktualnie liczba mieszkańców przekraczała 10 tys. osób¹⁴. Rozwój tych miast będzie dość wszechstronny, przy czym w roku 1985 przewidywana liczba mieszkańców wahać się będzie w granicach 15—40 tys. osób.

Druga grupa to miasta powiatowe słabsze gospodarczo, liczące mniej niż 10 tys. osób, nie spełniające w pełni swoich funkcji w stosunku do zaplecza na skutek niedorozwoju szeregu usług. Przyjmuje się, że miasta te osiągną

¹² op. cit.

¹³ Materiały dotyczące tej części zaczerpnięto z opracowań roboczych Wojewódzkiej Komisji Planowania Gospodarczego w Zielonej Górze.

¹⁴ Do grupy tej zaliczono Nową Sól, Świebodzin, Lubsko, Słubice, Szprotawę.

w ciągu najbliższych 15—20 lat wielkość rządu 10 tys. osób, co oznacza, że wzrost liczby ludności powinien w tym czasie wynieść w każdym z tych miast około 4—5 tys. osób.

W grupie miast podregionalnych jako ośrodek już w zasadzie wykształcony wymienić można tylko Gorzów Wlkp. W ograniczonym zakresie rolę ośrodków podregionalnych spełniają: Żary, Nowa Sól, Głogów. Poza rozwojem tych miast do roli ośrodków podregionalnych według aktualnej koncepcji rozwoju województwa muszą awansować Krosno (dla obsługi środkowo-zachodniej części regionu) oraz Międzyrzecz (dla obsługi środkowo-wschodniej części).

Ośrodek regionalny, jakim jest Zielona Góra, nie rozwinął jeszcze w pełni swych niezbędnych funkcji stolicy województwa. Przyjmuje się, że do roku 1985 funkcje te zostaną znacznie wzmocnione. Zamierza się to osiągnąć poprzez utworzenie lub skoncentrowanie w Zielonej Górze szeregu przedsiębiorstw i instytucji o znaczeniu regionalnym a nawet ponadregionalnym (wyższe uczelnie, biura projektowe, placówki naukowe itp.). Liczba mieszkańców Zielonej Góry powinna osiągnąć w 1985 roku około 110 tys. osób.

Podstawą rozwoju miast są inwestycje, które winny stworzyć infrastrukturę miejską. Łączne nakłady inwestycyjne w miastach w latach 1961—1965 wynosiły około 3 miliardów złotych, co oznacza, że średnio na jednego mieszkańca wydatkowano cá 12 tys. zł, przy założeniu na lata 1966—1970 wzrostu wydatkowania do cá 25 tys. zł na mieszkańca. Rozmieszczenie przyszłych inwestycji ilustruje załączona mapka (rys. 4).

W stosunku do małych miast dodatkowym bodźcem finansowym ich rozwoju jest fundusz aktywizacji małych miast utworzony na podstawie uchwały nr 302 Rady Ministrów z dnia 6.IX.1966 r. Na okres bieżącej 5-latkii fundusz ten dla województwa zielonogórskiego wynosi 113 mln zł, a korzysta z niego 15 małych miast. Podkreślić należy, że inicjatywa mieszkańców i ich zaangażowanie społeczne stają się istotnym czynnikiem przyspieszenia tempa rozwoju miast.

W rozwoju poszczególnych działów gospodarki miejskiej rozbudowa urządzeń komunalnych nabiera szczególnego znaczenia z uwagi na istotne dysproporcje w zainwestowaniu poszczególnych miast. Zakłada się, że nowe ujęcia wody otrzyma 15 małych miast. Nowe oczyszczalnie ścieków (budowane od podstaw lub przebudowane) otrzymają w zasadzie wszystkie miasta w regionie.

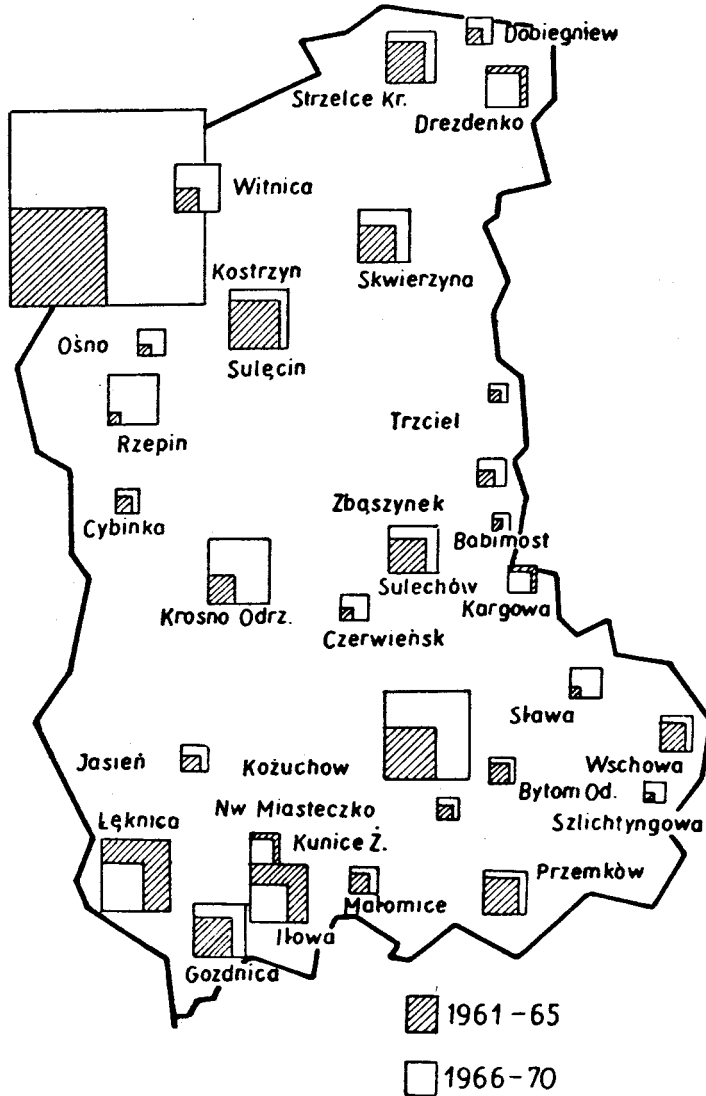
Koncepcja gazyfikacji miast oparta jest na zasobach gazu ziemnego prowadzanego z rejonu Ostrowa Wlkp., gaz ten mają otrzymać m. in. takie miasta jak Zielona Góra, Nowa Sól, Głogów, Żagań, Żary, Świebodzin, Międzyrzecz, Skwierzyna i Gorzów Wlkp. Część miast, nie leżących na trasie rurociągów, otrzyma tradycyjne gazownie.

W zakresie budownictwa mieszkaniowego w miastach przyjmuje się, że wzrośnie ono z około 50 tys. izb mieszkalnych budowanych w bieżącej 5-latkce do 80 tys. izb w latach 1971-75. Zagęszczenie na jedną izbę ulegnie zmniejszeniu z 1,33 (osób/izbę) do 1,20 w 1975 roku, a w perspektywie do roku 1985 mniejszy się do cá 1,00.

Zasadniczym czynnikiem hamującym dotychczas tempo rozwoju miast regionu był nie należyty rozwój zdolności produkcyjnej przedsiębiorstw budowlano-montażowych. Niejednokrotnie środki na cele inwestycyjne nie były wykorzystane z braku wykonawcy. Stąd wysiłek władz będzie głównie skierowany właśnie na te zagadnienia.

Rys. 4

NAKLADY INWESTYCYJNE W MIASTACH I OSIEDLACH
DO 10 TYS. MIESZKAŃCÓW W MLN. ZŁ.
1961-65, 1966-70

kwadrat o boku 1.5 mm = 1 mln. zł

Źródło: na podstawie opracowań roboczych Woj. Komisji
Planowania Gospodarczego w Zielonej Górze

II. Opinie mieszkańców o rozwoju miast

1. Osiągnięcia

W opinii mieszkańców największy postęp w ich miastach nastąpił w zakresie gospodarki mieszkaniowej (budownictwie). O widocznej poprawie warunków mieszkaniowych i o rozbudowie miasta wypowiedziało się więcej niż połowa respondentów. Przy czym istnieją duże różnice w poszczególnych kategoriach wielkości miast. W miastach do 2,5 tys. mieszkańców poprawę gospodarki mieszkaniowej wskazało przeszło dwukrotnie mniej respondentów niż w miastach od 2,5—5 tys. mieszkańców i prawie trzykrotnie mniej niż w miastach powyżej 5 tys. mieszkańców. Na poprawę gospodarki mieszkaniowej w nieco większym stopniu wskazywali starsi wiekiem mieszkańcy niż młodzież (różnica 7 punktów). Również wysoko oceniali przybysze, którzy urodzili się na wsi, a także kobiety nie pracujące oraz robotnicy fizyczni kwalifikowani i pracownicy umysłowi wyżsi, natomiast w mniejszym stopniu robotnicy niewykwalifikowani, umysłowi niżsi i uczniowie widzieli w tej mierze postęp. Ci ostatni, ze względu na wiek, jak i zamieszkanie z rodzicami, mogą nie przywiązywać takiego znaczenia do gospodarki mieszkaniowej, jak ich rodzice. Jednakże i tak więcej niż połowa najmłodszych respondentów wskazała na rozwój budownictwa mieszkaniowego. Natomiast niższy nieco odsetek wypowiedzi uzyskany od robotników niewykwalifikowanych i pracowników umysłowych niższych wywodzi się z faktycznej różnicy zaspokojenia potrzeb różnych grup zawodowych. Robotnicy kwalifikowani i pracownicy umysłowi wyżsi byli częściej poszukiwani przez zakłady pracy i wraz z podjęciem pracy najszybciej otrzymywali mieszkania.

Istnieje również różnica w ocenie poprawy gospodarki mieszkaniowej przez mieszkańców dłużej mieszkających oraz tych, którzy się niedawno osiedlili (różnica 9 punktów na korzyść dłużej mieszkających). Wśród badanych miast największy postęp w budownictwie mieszkaniowym, w odczuciu zamieszkałej tam ludności, nastąpił w Strzelcach Krajeńskich, Sulechowie, Kostrzynie i szeregu innych. Minimalne zmiany w tym zakresie zaszły w Szlichtyngowej, Trzcielu, Ośnie Lubuskim, gdzie na poprawę wskazało mniej niż $\frac{1}{6}$ respondentów.

Na drugim miejscu zmian na lepsze w miastach znajduje się zewnętrzny jego wygląd¹⁵. Postęp w tym zakresie wyraża się w zmianie zewnętrznej szaty budynków i w ich obejściu, w uprzątnięciu gruzów i założeniu zieleńców, skwerów, kwietników, w poprawie czystości, założeniu chodników itp. Z wypowiedzi wynikałoby, że postęp ten jest bardziej widoczny w najmniejszych i największych miastach. Stosunkowo mało respondentów, bo tylko 39%, wypowiedziało się na powyższy temat w miastach od 2—5 tys. mieszkańców, gdy tymczasem w miastach najmniejszych i największych 60%. Większy postęp w zakresie estetyki zauważali starsi mieszkańcy, dłużej mieszkający oraz przybysze urodzeni w innych miastach, niż ci którzy urodzili się na wsi i mieszkają stosunkowo niedawno. Wygląd zewnętrzny miasta zyskiwał dzięki udziałowi ludności w czynach społecznych oraz organizowaniu różnych konkursów przez rady narodowe („mistrz gospodarności”). Z badanych miast największymi osiągnięciami w tej mierze mogły poszczycić się Drezdenko¹⁶, Gubin i Osno Lubuskie.

¹⁵ R. Bromski, S. Orzecki: Krytycznie o aktywizacji małych miast, „Gospodarka i Administracja Terenowa”, 1968, nr 2.

¹⁶ Por. wypowiedź sekretarza prezydium MRN w Drezdenku na ten temat w tygodniku „Rada Narodowa”, 1968, nr 5, s. 10.

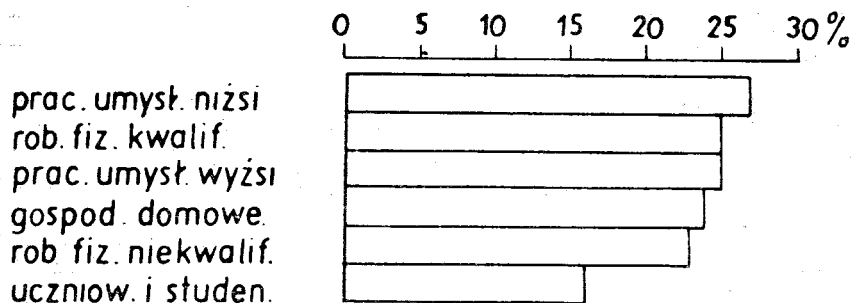
Mniej niż $\frac{1}{3}$ respondentów wśród osiągnięć wymieniało poprawę handlu. Rzecz charakterystyczna, że w miastach najmniejszych dwukrotnie wyższa ilość osób badanych odczuwała poprawę handlu niż w pozostałych miastach (odpowiednio 58 i 27%). Wynika to z faktu, że w miastach o wyższej dynamice rozbudowy i uprzemysłowienia wzrastał napływ ludności, a jednocześnie nie obserwowano poprawy w sieci usług. W najmniejszych miastach poprzez modernizację sieci handlu osiągnięto korzystne zmiany w tym zakresie. Dodatnia ocena handlu rośnie wraz z obniżeniem się wieku respondentów. Większe zmiany w zakresie handlu zauważają kobiety niż mężczyźni (różnica 8 punktów); a także uczniowie, pracownicy umysłowi niżsi, robotnicy kwalifikowani i gospodynie domowe. Natomiast robotnicy niewykwalifikowani i pracownicy umysłowi wyżsi są znacznie ostrożniejsi w ocenach.

Na poprawę usług w Szlichtyngowej i Trzcielu wskazało 70% respondentów, zaś w Gubinie, Rzepinie, Dobiegniewie i Świebodzinie mniej niż 20%.

Dopiero na IV miejscu (wśród 11 badanych problemów) znajduje się poprawa warunków pracy, ściślej określając poszukiwanie nowych miejsc pracy i związany z tym wzrost zatrudnienia w mieście. Największy postęp w uprzemysłowieniu, według wypowiedzi, nastąpił w miastach od 5—10 tys. mieszkańców, najmniejszy zaś w miastach poniżej 5,0 tys. mieszkańców (różnica 15 punktów). Mniejszą poprawę w tym zakresie widzi młodzież (22%), a ludzie mieszkający w badanych miastach stosunkowo niedawno (21%). Poprawę warunków pracy w odczuciu poszczególnych zawodów przedstawia rys. 5.

Rys 5

Odsetek respondentów wskazujących na poprawę warunków pracy według zawodów

Jak widać od wszystkich zawodów wyraźnie odbiegają uczniowie. W czterech miastach — Kostrzynie, Wschowie, Kargowej i Sulęcinie — na poprawę warunków pracy wskazało więcej niż 40% respondentów i w czterech — Krośnie Odrz., Zbąszynku, Rzepinie, Gubinie — mniej niż 10%. W odczuciu respondentów z Krosna Odrz. w zakresie pracy w ich mieście nie nastąpiła żadna poprawa, również niewielką stwierdzono w Zbąszynku. Przy czym wydaje się, że sytuacja na rynku pracy w Krośnie Odrzańskim i w Rzepinie jest trudna, natomiast w Zbąszynku sceptycyzm respondentów wywodzi się stąd, że jest to osiedle kolejarskie, gdzie pracują głównie mężczyźni i oczy-

wieście większych zmian w zakresie zatrudnienia w ostatnich latach w tym mieście nie zauważono. Poważne zastrzeżenia budzi nikły odsetek respondentów zauważających zmiany na rynku pracy w Gubinie i Głogowie. W Gubinie przyczyn należałoby szukać w dużej liczbie kobiet, które ubiegają się o względnie atrakcyjną pracę w NRD i ta sprawa przyciemnia im obraz właściwych zmian w zakresie pracy w ich własnym mieście. Niska pozycja Głogowa w osiągnięciach na rynku pracy związana jest ze zbyt dużą liczbą uczniów poddanych ankietaowaniu.

Na polepszenie się oświaty (budowa nowych szkół, warunki nauczania) więcej wskazywało kobiet niż mężczyzn (różnica 9 punktów) oraz ludzi w starszym i średnim wieku. W odczuciu respondentów mieszkających w najmniejszych miastach poprawę w zakresie oświaty dostrzega stosunkowo niewielka liczba badanych (17%); natomiast największą potwierdzają opinie w miastach powyżej 10 tys. mieszkańców (26%). Najbardziej widoczne zmiany w opinii mieszkańców w dziedzinie oświaty zaszły w Słubicach, Witnicy, Dobiegniewie i Babimoście (44%), zaś niewielkie w Głogowie, Rzepinie, Szlichtyngowej, Gubinie, Skwierzynie.

W opinii mieszkańców miast niewiele na lepsze zmieniło się życie kulturalne oraz ochrona zdrowia i sport. W zakresie życia kulturalnego bardziej pozytywne zmiany zaszły w miastach do 5 tys. mieszkańców niż w miastach od 10 do 20 tys. Ludzie mieszkający w badanych miastach od urodzenia, a więc młodzież, widzą większe zmiany w tym zakresie niż ludzie starsi i mieszkający stosunkowo niedawno. Również bardziej pozytywnie o rozwoju życia kulturalnego wypowiadają się przybysze urodzeni na wsi. Także kobiety widzą większe zmiany w tym zakresie niż mężczyźni (różnica 6 punktów). Najmniej na ten temat wypowiedziało się robotników fizycznych niekwalifikowanych oraz pracowników umysłowych wyższych, a najwięcej uczniów i kobiet nie pracujących. Taki układ wypowiedzi związany jest z udziałem respondentów w życiu kulturalnym miasta (robotnicy niewykwalifikowani — mały udział; młodzież — aktywny udział), z prób porównania z dawnym miejscem zamieszkania (urodzeni na wsi — pozytywna ocena), oraz zwiększających się potrzeb kulturalnych (pracownicy umysłowi wyżsi).

Mały postęp w zakresie rozwoju form życia kulturalnego widzą mieszkańcy Krosna Odrzańskiego, Dobiegniewa, Ośna Lubuskiego, Rzepina i kilku innych miast, zaś bardziej pozytywnie wypowiedzieli się respondenci w Zbąszynku, Kargowej, Skwierzynie, Babimoście. Taki układ miast odzwierciedla rzeczywistość faktyczny stan aktywności życia kulturalnego w badanych miastach w połowie 1967 roku. Co prawda sytuacja w tym zakresie bardzo się zmienia, powstanie klubu, kina panoramicznego, założenie zespołu amatorskiego, szybko zauważane jest przez ludność, zwłaszcza tę młodszą wiekiem. Likwidacja jednej z wymienionych form spędzenia wolnego czasu, oceniana jest bardzo negatywnie. A w tym zakresie następują duże zmiany w poszczególnych miastach.

Ochrona zdrowia i sportu, zdaniem respondentów, zmieniła się na korzyść w miastach najmniejszych i w największych. Rozpatrując powyższą tematykę według wieku badanych osób, stwierdza się, że ilość wypowiedzi pozytywnych rośnie wraz z obniżeniem się wieku (11% najstarsi respondenci i 21% najmłodszy). Najmniej na wymieniony temat wypowiedziało się — podobnie jak przy ocenie życia kulturalnego — pracowników fizycznych niewykwalifikowanych (9%) i pracowników umysłowych wyższych (15%); najwięcej ucz-

niów i studentów (24%) oraz przybyszów z miast w porównaniu do pochodzących ze wsi. Poprawę ochrony zdrowia i sportu (turystyki) wskazała więcej niż 1/3 respondentów w Trzcielu, Witnicy, Słubicach i Zbąszynku, zaś mniej niż 1/10 aż w 10 miastach.

Stosunkowo mało, bo zaledwie 14% respondentów, wypowiedziało się na temat poprawy komunikacji. Polepszenie to, w opinii mieszkańców jest nieco mniejsze w miastach od 2,5 tys. do 10 tys. mieszkańców. Ludzie starsi widzą w tym zakresie, większe zmiany na lepsze niż młodszy mieszkańcy miast, zwłaszcza mieszkający tu zaledwie od kilku lat. Również mężczyźni oceniają bardziej pozytywnie te zmiany niż kobiety. W poszczególnych miastach odsetek respondentów wskazujących na rozwój komunikacji jest bardzo zróżnicowany.

Na polepszenie gospodarki komunalnej w badanych miastach wskazało 12% respondentów, a więc pod względem wypowiedzi dział ten znajduje się aż na 9 miejscu. Największą poprawę zauważają pracownicy umysłowi (wyżsi (17%), najmniejszą zaś gospodynie domowe (30%) i uczniowie (8%). W odczuciu osób badanych większe zmiany na lepsze w tym zakresie zaszły w Sułecinie, Skwierzynie, Słubicach i Kargowej, minimalne lub żadne w innych miastach.

Na poprawę moralności¹⁷ i sposobu administrowania wskazało mniej niż 1% respondentów w związku z tym pomijamy w tym miejscu ich omówienie.

Mówiąc ogólnie, mieszkańcy miast stwierdzają duży postęp w rozwoju ich miejsc zamieszkania chociaż w poszczególnych kategoriach miast istnieją widoczne różnice osiągnięć (por. tabela 11).

Tabela 11

Zmiany na lepsze według wielkości miast
(w nawiasach podano odsetek respondentów wskazujących poprawę)
(2,5—5 tys. mieszk.)

do 2,5		2,5—5	
1. wygląd miasta	(59)	1. gospod. mieszkaniowa	(55)
2. handel	(58)	2. wygląd miasta	(39)
3. gospod. mieszkaniowa	(27)	3. handel	(25)
4. ochrona zdrowia i sport	(25)	4. oświata	(24)
5. życie kulturalne	(20)	5. życie kulturalne	(20)
6. warunki pracy	(18)	6. warunki pracy	(18)
7. oświata	(17)	7. ochrona zdrowia i sport	(13)
8. komunikacja	(16)	8. komunikacja	(10)
9. urzędnia komunalne	(13)	9. urzędnia komunalne	(9)
5—10		10—20	
1. gosp. mieszkaniowa	(74)	1. gosp. mieszkaniowa	(64)
2. wygląd miasta	(49)	2. wygląd miasta	(61)
3. warunki pracy	(33)	3. handel	(26)
4. handel	(31)	4. oświata	(25)
5. oświata	(22)	5. warunki pracy	(20)
6. życie kulturalne	(17)	6. komunikacja	(20)
7. ochrona zdrowia i sport	(15)	7. ochrona zdrowia i sport	(19)
8. urzędnia komunalne	(14)	8. urzędnia komunalne	(12)
9. komunikacja	(12)	9. życie kulturalne	(11)

¹⁷ Rozumiano tu takie objawy, jak przestępczość, pijaństwo, chuligaństwo itp. Inaczej są to zagadnienia z dziedziny porządku publicznego.

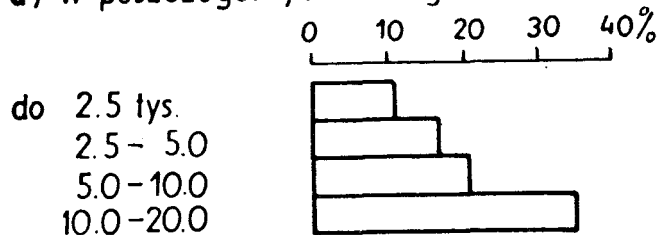
2. Zmiany na gorsze

Zmian na gorsze w swych miastach nie stwierdziła połowa respondentów, podczas gdy o zmianach na lepsze nie mówiło zaledwie 5%. Świadczy to, w ogólnym zestawieniu, o pozytywnej ocenie przeobrażeniach miast. Najwięcej osób w zmianach na gorsze w życiu miast, wskazało na handel (22% respondentów), przy czym w miastach od 10—20 tys. o pogorszeniu się sytuacji w handlu wskazało trzy i pół raza więcej respondentów niż w miastach najmniejszych (rys. 6). Krytyka handlu maleje wraz ze spadkiem wieku respondentów (rys. 6b). Charakterystyczne, że mężczyźni w większym stopniu kry-

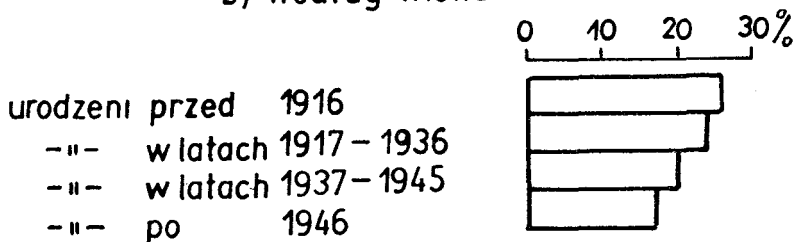
Rys 6

Odsetek respondentów wskazujących pogorszenie się sytuacji w zakresie handlu

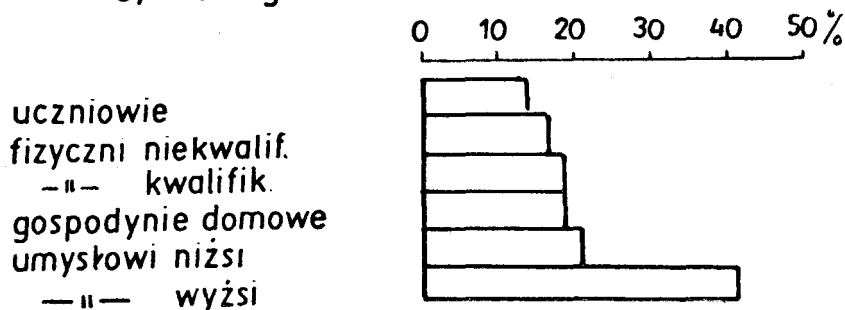
a) w poszczególnych kategoriach miast

b) według wieku

c) według zawodów

tykują pracę handlu niż kobiety (różnica 5 punktów) oraz bardziej krytycznie doń są nastawieni pracownicy umysłowi wyżsi (rys. 6c); za to mniej krytycznie przybysze urodzeni na wsi niż w miastach (różnica 9 punktów).

Rezcz charakterystyczna, że na szczycie piramidy zmian na gorsze w zakresie handlu wśród miast badanych, znajduje się miasto będące w trakcie uprzemysłowienia — Głogów, a następnie Sulęcín i Międzyrzecz. Miasta małe pod tym względem zajmują korzystniejszą pozycję.

Na drugim miejscu zmian na gorsze znajduje się życie kulturalne. Na pogorszenie się tej dziedziny wskazuje 9% respondentów, a więc przeszło dwa razy mniej niż handlu. Odsetek osób krytykujących życie kulturalne spada wraz ze wzrostem wielkości miast; wzrasta wraz z obniżeniem się wieku mieszkańców, a więc sytuacja odwrotna niż przy ocenie handlu. Wiąże się to z osobistym zaangażowaniem poszczególnych grup wieku ludności do różnych dziedzin życia miejskiego.

Ciekawe jednak, że prócz uczniów (studentów) największe zmiany na gorsze w życiu kulturalnym zauważają robotnicy fizyczni niekwalifikowani i pracownicy umysłowi niżsi. Sceptycyzm robotników niekwalifikowanych i pracowników umysłowych niższych, dotyczący życia kulturalnego w miastach, wiąże się chyba ze zmianą form rozrywek kulturalnych oraz niedostatecznym wyposażeniem mieszkań w powszechne środki odbioru tzw. kultury masowej. Niższe zarobki tych grup pracowników często nie pozwalają na kupno telewizora, który w jakimś stopniu zastępuje inne formy rozrywek kulturalnych (porównaj ze zmianami na lepsze). Krytyka życia kulturalnego wzrasta wraz ze zmniejszaniem się czasu zamieszkiwania w mieście. Więcej niż 1/5 respondentów wskazało na pogorszenie się życia kulturalnego w Szlichtyngowej, Krośnie Odrzańskim, Strzelcach Krajeńskich, zaś żadna osoba udzielająca wywiadu nie wypowiedziała się negatywnie o zmianach w życiu kulturalnym w Drezdenku, w Sulechowie i w Witnicy.

Analogiczny odsetek respondentów ustosunkował się negatywnie do zmian w zakresie gospodarki mieszkaniowej i warunków pracy. W zakresie warunków pracy odsetek wypowiadających się na omawiany problem jest wyższy w miastach poniżej 10 tys. mieszkańców, zaś niższy w miastach od 2,5—5 tys. mieszkańców. W większym stopniu warunki mieszkaniowe uległy pogorszeniu według respondentów, którzy się urodzili w latach 1937—1945 oraz zamieszkałych w miastach stosunkowo niedawno. Respondenci urodzeni w latach 1937—1945 to osoby, które założyły rodziny i czekają na nowe mieszkania. Również nie wszyscy respondenci, którzy zmienili niedawno miejsce zamieszkania, zdążyli już się urządzić.

Podobne tendencje krytyki przejawiają się w zakresie warunków pracy, z tym, że obecni mieszkańcy miast, którzy urodzili się na wsi, są bardziej z tych warunków niezadowoleni niż osoby urodzone w miastach (odwrotnie niż przy warunkach mieszkaniowych). Najmłodsí mieszkańcy miast nie widzą w tym zakresie prawie żadnych zmian na gorsze. Spośród badanych miast w zakresie pracy największe niezadowolenie istnieje w Krośnie Odrz., Dobiegniewie, Gubinie, Ośnie Lubuskim, zaś w dziedzinie pogorszenia się warunków mieszkaniowych w Rzepinie, znacznie mniej w Dobiegniewie, Ośnie i Witnicy. Patrząc na uszeregowanie miast w zmianach na gorsze widać, że w zakresie pracy i warunków mieszkaniowych istnieje duża współzależność. Uprzemysłowienie bowiem oznacza szybszy rozwój budownictwa mieszkaniowego. W zmianach na lepsze w większym stopniu wskazywano na poprawę

gospodarki mieszkaniowej niż na uprzemysłowienie. W zmianach na gorsze odsetek wypowiedających się, jak zaznaczyliśmy już poprzednio, jest identyczny i w zasadzie niewielki. Ale nawet w imiennym zestawieniu miast widać wyraźnie powiązanie między tworzeniem nowych miejsc pracy, a budownictwem mieszkaniowym. Ponad 5% respondentów sygnalizuje o pogorszeniu się sytuacji w zakresie moralności mieszkańców miast. Chodzi tu o takie zjawiska jak pijaństwo, chuligaństwo itp. Nieco więcej narzekań jest w miastach powyżej 10 tys. mieszkańców. W większym stopniu zauważają to zjawisko ludzie starsi wiekiem (8,7% najstarsi i 3,4% najmłodszy), przybysze urodzeni w innych miastach oraz pracownicy umysłowi wyżsi.

O sposobie administrowania wypowiedziało się krytycznie 4,1 badanych osób. Odsetek wypowiedzi rośnie wraz ze wzrostem wieku mieszkańców. Sposób administrowania najbardziej krytykują kobiety niepracujące (Gubina). Należy dodać, że na pogorszenie w zakresie administracji wskazali tylko respondenci kilku miast, a mianowicie: Gubina (32% respondentów), Skwierzyna (18%), Dobiegniewa (12%), Rzepina (10%). Prócz Dobiegniewa — są to miasta, które utraciły znaczenie stolic powiatowych. W odczuciu mieszkańców tych miast oznacza to degradację ich miast i odebranie im wszystkich szans rozwojowych w przyszłości. Ponadto w sposób zasadniczy pogarsza się sytuację w zakresie administrowania. Oszczędność na kilkudziesięciu etatach administracyjnych wydaje się iluzoryczna, co więcej, w skali ogólnospołecznej jest to niewspółmierny wzrost wydatków interesantów na zbyt odległe dojazdy do prezydów powiatowych rad narodowych i marnotrawstwo czasu, zwłaszcza ludności zamieszkałej na wsi.

O pogorszeniu się gospodarki komunalnej mówiło 4% respondentów, ale w miastach powyżej 10 tys. mieszkańców — 9,6%. Bardziej krytycznie do tej dziedziny gospodarki miejskiej ustosunkowują się robotnicy kwalifikowani i gospodynie domowe. Na pogorszenie się pozostałych działów wskazywała minimalna ilość respondentów (poniżej 2,3% osób badanych).

Jako podsumowanie zmian na lepsze i na gorsze w miastach przedstawiamy zestawienie obrazujące ocenę tempa rozwoju badanych miast. W zestawieniu tym bardziej korzystniej, niż wynika to z załączonych rysunków, przedstawia się Głogów, zaś mniej Skwierzyna (por. tabl. 10).

3. Postulaty dalszego rozwoju miast

W zmianach na lepsze więcej niż 1/5 badanych osób wskazała na poprawę warunków mieszkaniowych, estetyki miasta, handlu, warunków pracy i oświaty. W postulatach poprawy na plan pierwszy wysuwa się: życie kulturalne, handel, warunki pracy i warunki mieszkaniowe (rys. 7). Z tego widać, że dotychczasowe osiągnięcia miast w zakresie gospodarki mieszkaniowej, warunków pracy (uprzemysłowienie) i handlu, mimo pozytywnej oceny mieszkańców, nie są wystarczające. Wywodzi się to z niejednakowego stopnia inwestowania w poszczególnych kategoriach miast oraz istniejących dysproporcji w nakładach inwestycyjnych na poszczególne działy gospodarki miejskiej.

Najwięcej respondentów postuluje dokonanie zmian w zakresie życia kulturalnego. W ocenie zmian na lepsze ta dziedzina znalazła się aż na 5 miejscu, a zmian na gorsze na drugiej pozycji. Nieco mniej respondentów wypowiedziało się na temat poprawy w zakresie życia kulturalnego w miastach od 2,5—5 tys. mieszkańców, zaś więcej w miastach najmniejszych. Największe potrzeby w tym zakresie widzą najmłodszy mieszkańcy miast, a wraz ze

Rys. 7

Postulaty poprawy życia w miastach
Odsetek respondentów postulujący poprawę
wg działów gospodarki miejskiej

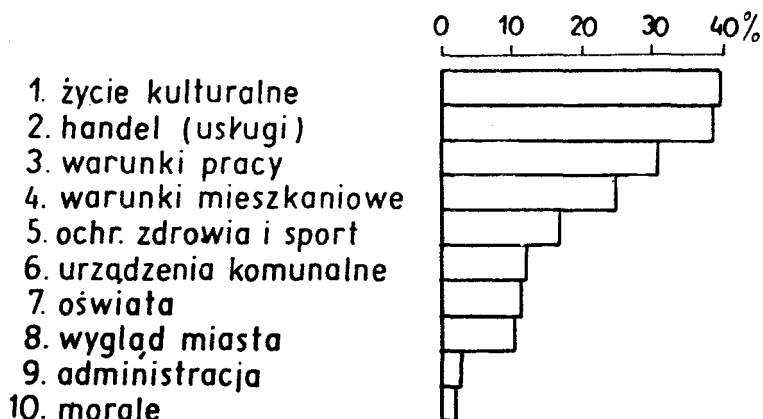

Tabela 12

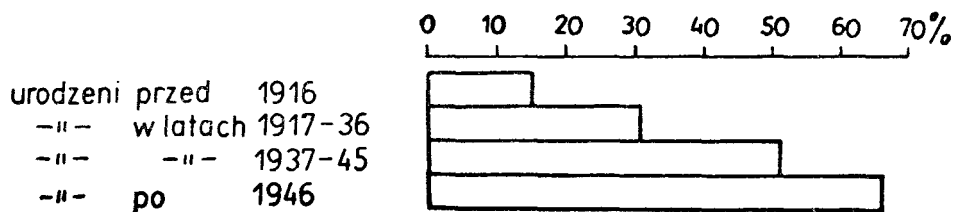
Ocena rozwoju poszczególnych miast przez respondentów

Nazwa miasta	Miast rozwija się:						Razem odpowiedzi
	Szybko	Powoli	Średnic	W ogóle się nie rozwija	Upada	Brak danych	
1. Szlichtyngowa	1	13	—	11	1	—	28
2. Wschowa	22	35	2	1	—	—	60
3. Dobiegniew	1	20	2	12	1	—	34
4. Strzelce Kraj.	22	26	2	—	1	2	53
5. Drezdenko	12	19	—	1	1	—	33
6. Trzciel	2	23	—	7	—	1	33
7. Międzyrzecz	15	27	7	1	—	1	51
8. Skwierzyna	7	29	1	10	2	1	50
9. Ośno Lub.	2	24	3	6	2	4	41
10. Sulęcín	10	55	1	4	—	2	72
11. Kostrzyn	28	14	3	—	—	2	47
12. Witnica	6	26	4	7	2	—	45
13. Słubice	23	22	—	1	—	3	49
14. Czerwieńsk	10	12	—	—	—	—	22
15. Rzepin	—	13	—	21	8	—	42
16. Świebódzin	11	18	—	—	—	11	40
17. Zbąszynek	7	13	1	1	—	7	29
18. Gubin	1	27	—	5	1	3	37
19. Sulechów	22	13	2	—	—	1	38
20. Babimost	12	22	1	—	—	4	39
21. Kargowa	6	21	—	—	—	7	34
22. Głogów	19	18	—	—	—	4	41
23. Krosno Odrz.	—	—	—	—	—	25	25
Razem :	239	492	27	88	19	78	943

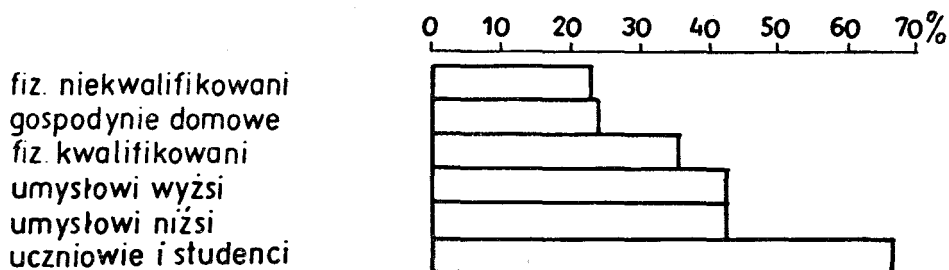
Rys. 8

Odsetek respondentów postulujących poprawę życia kulturalnego

a) według wieku

b) według zawodów

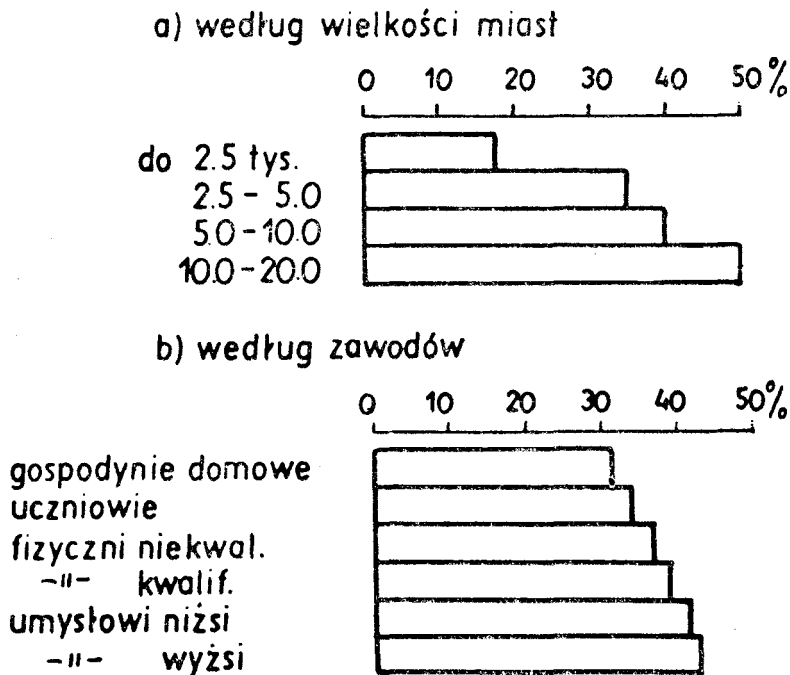
wzrostem wieku respondentów odsetek ten maleje do 15% (rys. 8a). Na potrzebę poprawy życia kulturalnego w jednakowym stopniu wskazują kobiety i mężczyźni, ale więcej przybysze, którzy urodzili się w miastach w stosunku do pochodzących ze wsi.

Również pracownicy umysłowi, zarówno wyżsi jak i niżsi, w tym zakresie zgłaszają prawie dwukrotnie więcej postulatów niż pracownicy fizyczni niewykwalifikowani i gospodynie domowe (rys. 8b). Także osoby zamieszkałe w badanych miastach od 1963 roku mają pod tym względem większe wymagania (porównaj zmiany na gorsze i na lepsze). Kolejność potrzeb poszczególnych miast jest w dużej mierze odwrotnością dotychczasowych zmian na lepsze i na gorsze.

Duże są potrzeby mniejszych miast w zakresie poprawy usług, głównie handlu. Ilość zgłoszonych w tej mierze postulatów wzrasta wraz z wielkością miast (rys. 9). Dla miast powyżej 5 tys. mieszkańców potrzeby są przeszło dwukrotnie większe niż dla miast poniżej 2,5 tys. mieszkańców. Respondenci urodzeni w miastach zgłaszają pod adresem instytucji handlowych, więcej postulatów niż osoby urodzone na wsi. Gospodynie domowe (rys. 9b) mają mniejsze wymagania w zakresie handlu i gastronomii niż pozostałe grupy zawodów. Również osoby mieszkające najkrócej w badanych miastach zgłaszają nieco mniej wniosków od pozostałych grup. Na temat poprawy handlu wypowiedział się jednakowy odsetek osób najstarszych wiekiem i najmłod-

Rys. 9

Odsetek respondentów postulujących poprawę handlu

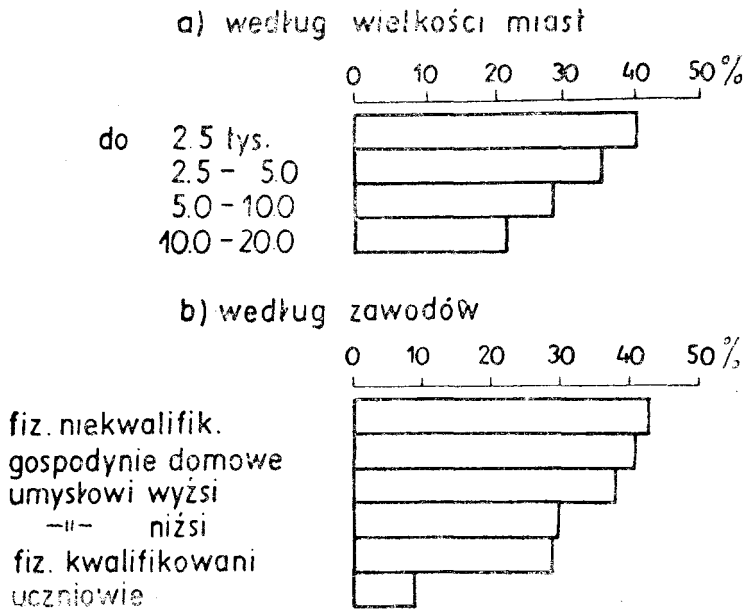

szych (36%), zaś urodzeni w latach 1936—1945 widzą potrzebę dokonywania największych zmian na lepsze. W miastach, w których dokonano poważnych zmian na lepsze w zakresie handlu w odczuciu mieszkańców, potrzeby są niewielkie (Szlichtyngowa, Trzciel itp.), zaś w miastach, gdzie sytuacja uległa niedużym zmianom lub nastąpiło nawet pogorszenie, odsetek osób postulujących poprawę jest znaczny (Międzyrzecz, Świebodzin, Kostrzyn itd.). Od tych ogólnych prawideł znacznie odbiega Głogów. W mieście tym najwięcej respondentów wskazywało na pogorszenie się sytuacji w zakresie handlu, jednocześnie widziało znaczne osiągnięcia i równocześnie zgłaszało duże potrzeby. Sytuacja o tyle nietypowa, ale wytłumaczalna, ponieważ miasto to przeżywa znaczne przeobrażenia gospodarcze.

Na trzecim miejscu, w postulatach poprawy życia w miastach, znajdują się warunki pracy (uprzemysłowienie). Potrzeby w tym zakresie są największe w miastach najmniejszych (rys. 10a). Spośród 6 grup zawodowych robotnicy fizyczni niewykwalifikowani i gospodynie domowe zgłaszają najczęściej postulatów (rys. 10b). Postulaty tych dwóch grup zawodowych wywodzą się raczej z osobistych potrzeb. Na uwagę zasługuje też wysoki stosunkowo odsetek pracowników umysłowych wyższych, postulujących poprawę warunków pracy. Wywodzi się to chyba nie tyle z trudnej sytuacji tej grupy pracowników, lecz z posiadanego rozeznania w sytuacji. Ludzie ci zajmujący kierownicze stanowiska w aparacie administracyjnym, politycznym i społecznym, mają dobre

Rys. 10

Odsetek respondentów postulujących poprawę warunków pracy

rozeznanie w mieście w zakresie pracy. Jednocześnie problemem tym w minimalnym stopniu zainteresowani są uczniowie, a więc zarazem i najmłodsi mieszkańcy miast. Za to osoby urodzone przed 1936 rokiem wysuwają w zakresie warunków pracy większe potrzeby niż inne roczniki (38%). Mniej postulatów pochodzi od mieszkańców, którzy dość krótko mieszkają w mieście. Również w ogólnym przekroju odsetek mężczyzn, widzących potrzeby w zakresie poprawy warunków pracy, jest wyższy niż kobiet (różnica 10 punktów). Z badanych miast największe potrzeby w tym zakresie widzą respondenci w Szlichtyngowej, Krośnie, Babimoście, Skwierzynie, Ośnie Lub. i w wielu innych. Minimalna liczba respondentów postulowała tworzenie nowych miejsc pracy w Kostrzynie i Głogowie, nieco więcej tylko w Czerwieńsku i co ciekawe także w Rzepinie.

W zakresie budownictwa mieszkaniowego (rozbudowy) potrzeby w kategoriach miast najmniejszych i największych są takie same, a zbliżone w miastach od 2,5—5,0 tys. mieszkańców i od 5,0—10,0 tys. Najwięcej postulatów wysuwają pracownicy umysłowi wyżsi i fizyczni niewykwalifikowani, najmniej zaś uczniowie i gospodynie domowe. Większe potrzeby mieszkaniowe zgłaszają mieszkańcy urodzeni za granicą (32%) i na wsi (27%) oraz osoby, które osiedliły się w tych miastach w latach 1945—1956 (29%). Taki układ wypowiedzi wywodzi się chyba z faktycznych potrzeb poszczególnych warstw i grup społecznych miasta z wyjątkiem pracowników umysłowych wyższych. Rzeczywiście osoby, które urodziły się na wsi, mogą znajdować się w trudniejszej sytuacji mieszkaniowej, bo ich migracje do miast spowodowane były na ogół przymusem ekonomicznym. Są to zresztą w dużej mierze ludzie zaj-

mujący niskie funkcje w hierarchii zawodów, o których zakłady pracy nie dbają tak, jak o pracowników kwalifikowanych. Również wyższy odsetek potrzeb pochodzący od respondentów, którzy zamieszkali tu w latach 1945—1956, niż od respondentów zamieszkających w badanych miastach w latach 1957—1963, wywodzi się z tego, że ci ostatni przybywali do miasta i otrzymywali bądź od razu lub po pewnym czasie nowe mieszkania, wyposażone w urządzenia komunalne. Natomiast osoby, które przybyły w pierwszych dziesięciu latach po wyzwoleniu, zajmują mieszkania stare o znacznym zużyciu technicznym. Zresztą na tym terenie i w tej kategorii miast do roku 1956 budowało się bardzo niewiele, co wykazywali i podkreślali respondenci. Największe potrzeby w zakresie budownictwa mieszkaniowego istnieją w Rzepinie, w Dreżdenku, w Witnicy i w Kargowej.

Znacznie już mniejszy odsetek respondentów wypowiedział się o konieczności poprawy ochrony zdrowia i sportu, komunikacji, gospodarki komunalnej, oświaty i wyglądu zewnętrznego miasta (od 17—11%). Z wypowiedzi respondentów wynika, że potrzeby rozwoju sportu i poprawy ochrony zdrowia rosła wraz z wielkością miasta (13—26%). Respondenci młodszy widzą tu większe potrzeby (22%) niż starsi (13%). Przy czym osoby starsze zwracają uwagę na rozwój lecznictwa, opieki społecznej, zaś osoby młodsze postulują rozwój sportu. Podobnie jak przy postulatach dotyczących życia kulturalnego, tak i tu na referowany temat najmniej wypowiedziało się gospodyń domowych (10%) i robotników fizycznych niewykwalifikowanych (12%), za to najwięcej uczniów (21%) i pracowników umysłowych (18%).

Stosunkowo dużo respondentów, bo aż 14%, postuluje poprawę komunikacji¹⁸. Wydaje się, że nie ma żadnej przesady twierdzić, iż obecne rozkłady jazdy PKP i PKS tylko w pewnym zakresie zaspakajają potrzeby ludności korzystającej z usług komunikacyjnych. Nie ma na przykład często synchronizacji między przyjazdem autobusów i odjazdem pociągów. Ponadto nie istnieją prawie połączenia kolejowe i autobusowe większych ośrodków miejskich z mniejszymi po godzinie 18.00, co praktycznie przekreśla szanse korzystania z rozrywek kulturalnych mieszkańców najmniejszych miast w ośrodkach większych. Takie połączenia winny istnieć chociaż w niektóre dni tygodnia (soboty, niedziele, dni targowe). W miastach powyżej 10 tys. mieszkańców wielu respondentów postuluje uruchomienie komunikacji miejskiej, zwłaszcza dotyczy to Głogowa, Międzyrzecza i Świebodzina. Ponad 12% badanych osób postuluje poprawę gospodarki komunalnej w miastach. Więcej postulatów pochodzi od pracowników umysłowych wyższych (20% postulujących) i gospodyń domowych (16%), najmniej od uczniów (4%). Tylko w mieście Rzepinie więcej niż 1/3 osób badanych wskazywała na konieczność poprawy gospodarki komunalnej, w trzech następnych miastach: Kargowej, Słubicach, Gubinie poprawę postuluje już tylko nie więcej niż 1/5 respondentów. W pozostałych miastach rozwojem gospodarki komunalnej zainteresowany był znikomy odsetek respondentów.

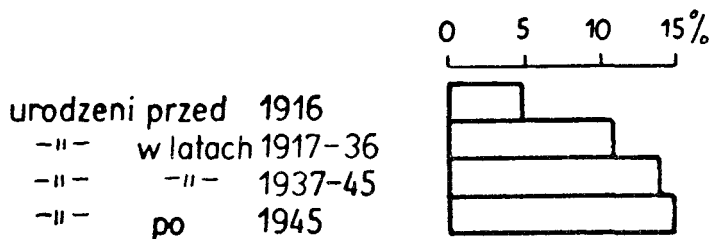
Podobnie w zakresie oświaty 11,6% respondentów postuluje poprawę. Więcej wniosków pochodzi od mieszkańców miast poniżej 10 tys. mieszkańców oraz od najmłodszych respondentów (rys. 11). Rozwojem oświaty bardziej od mężczyzn zainteresowane są kobiety (różnica 8 punktów) oraz w odróżnieniu

¹⁸ H. Chądzyński: Pasażerowie z konieczności „Życie Warszawy”, 1967, dnia 20 grudnia. Autor podaje, że 8 prezydów powiatowych rad narodowych w województwie zielonogórskim uznało istniejący rozkład jazdy PKP za zadawalający, co nie pokrywa się z rzeczywistą oceną osób dojeżdżających do pracy.

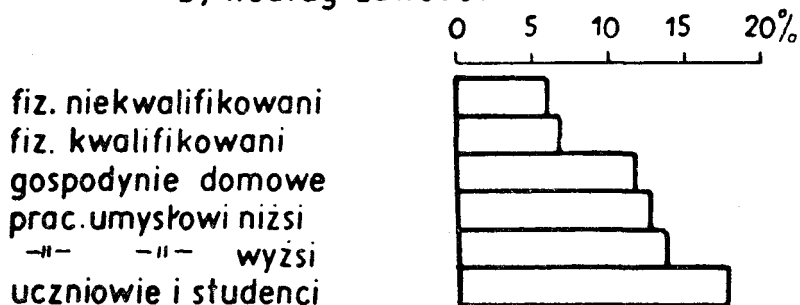
Rys 11

Postulaty rozwoju oświaty

a) według wieku respondentów

b) według zawodów

od fizycznych pracownicy umysłowi (rys. 11b). Taki układ odpowiedzi jest faktycznym odbiciem zainteresowania się poszczególnych grup społeczeństwa rozwojem oświaty. Porównując potrzeby w zakresie oświaty ze zmianami na lepsze w odnośnych miastach zauważamy, że w Dobiegniewie i Babimoście zaszły poważne zmiany na lepsze ale respondenci zgłaszają równocześnie dużo postulatów poprawy, zaś w Rzepinie i Gubinie zmiany dotychczasowe, w odczuciu respondentów były niewielkie, za to potrzeby są dość wygórowane.

Stosunkowo mało, bo zaledwie 10,6% respondentów, wypowiedziało się za zmianami w zakresie wyglądu zewnętrznego miasta; z miast najmniejszych pochodzi prawie dwukrotnie mniej wniosków niż z miast większych. Pracownicy umysłowi wyżsi zgłaszają przeszło dwukrotnie więcej postulatów niż robotnicy fizyczni niewykwalifikowani, gospodynie domowe i pracownicy umysłowi niżsi. Żadnych, lub prawie żadnych postulatów odnośnie poprawy estetyki miasta, nie zgłosili respondenci z Drezdenka, Dobiegniewa, Zbąszynka, Gubina, Czerwieńska, Babimostu, Trzciana.

Na temat poprawy administrowania wypowiedziało się 3% respondentów, ale w Skwierzynie 17%, Gubinie 8% i w Drezdenku 12%. Jeśli z dwóch pierwszych miast wnioski dotyczą przywrócenia im siedzib powiatów, to w Drezdenku niektórzy respondenci chcieliby, aby ich miasto administracyjne należało do województwa poznańskiego, z którym istnieją większe powiązania gospodarcze. Ponadto zdaniem respondentów z Drezdenka stolicą powiatu winno być ich miasto, a nie Strzelce Krajeńskie.

Konieczność poprawy moralności społeczeństwa miejskiego postulowało 2,5% respondentów (18% w Sulechowie, 5% w Świebodzinie, 9% w Drezdenku). Tylko 2% respondentów na pytanie „co należy zrobić w mieście, aby życie w nim było wygodniejsze” nie udzieliło odpowiedzi.

Z dokonanej analizy postulatów poprawy życia w miastach wynikałoby, że hierarchia potrzeb w poszczególnych kategoriach miast wygląda nieco odmiennie (tabela 11). Z zestawienia tego widać, że istnieje inna hierarchia potrzeb w miastach poniżej i powyżej 5,0 tys. mieszkańców. Jest to związane w dużej mierze z dotychczasowymi osiągnięciami tych jednostek osadniczych oraz z posiadaniem odpowiednich praw (siedziby powiatów).

4. Ogólny bilans wypowiedzi

Dotychczasowe rozważania dotyczyły osiągnięć, braków oraz dalszych potrzeb miast. Obecnie spróbujemy powyższą problematykę przedstawić w ujęciu wskaźników syntetycznych. Takimi wskaźnikami będzie wskaźnik „zadowolenia” i „zaspokojenia potrzeb”. Ten pierwszy wskaźnik otrzymamy dzieląc ilość odpowiedzi zmian na lepsze przez ilość odpowiedzi zmian na gorsze. Wychodzimy z założenia, że jeżeli następował rozwój miasta we wszystkich dziedzinach (zmiany na lepsze), respondenci nie mogą wskazywać zmian na gorsze. Wobec tego wskaźnik „zadowolenia” respondentów będzie wysoki. Odwrotna sytuacja zaistnieje przy zastoju lub upadku życia w mieście. Natomiast wskaźnik „zaspokojenia potrzeb” otrzymamy dzieląc ilość odpowiedzi zmian na lepsze przez ilość zgłoszonych postulatów dotyczących poprawy życia w mieście.

Jeżeli dotychczasowy rozwój miasta, lub jakiegoś działu gospodarki miejskiej jest zadowalający w odczuciu respondentów, mniej lub wcale nie będzie wniosków odnośnie dalszego rozwoju. Stąd wskaźnik ten nazywamy wskaźnikiem „zaspokojenia potrzeb”. Wskaźnik bliższy cyfry „1” lub mniejszy od „1” wskazuje na występowanie większych potrzeb.

Wskaźniki dla poszczególnych działów gospodarki miejskiej przedstawia tabela 12.

Z obliczeń wynika, że najwyższe wskaźniki zadowolenia istnieją w zakresie oświaty i zewnętrznego wyglądu miasta. Następne miejsca zajmują kolejno: budownictwo mieszkaniowe, ochrona zdrowia i sport, komunikacja, warunki pracy oraz gospodarka komunalna. Niskie wskaźniki zadowolenia przypadają na handel i kulturę, a najniższe dla moralności i administracji. Układ wskaźników dla poszczególnych dziedzin gospodarki miejskiej ze względu na metodę obliczeń jest inny niż przy obliczaniu odsetka osób wypowiadających się pozytywnie o rozwoju miasta. Wydaje się, że bliższe prawdy są wskaźniki „zadowolenia”, które w pewnym stopniu eliminują subiektywizm respondentów wywodzący się stąd między innymi, iż wskazywano na poprawę czy pogorszenie tych dziedzin, które często dotyczyły samego respondenta, lub też powszechnie były bardziej widoczne. Dlatego też na przykład oświata w wypowiedziach zmian na lepsze znalazła się na 5 miejscu, zaś we wskaźnikach „zadowolenia” na pierwszym miejscu, co chyba faktycznie odpowiada rzeczywistości. Właśnie opinie te odzwierciedlają obecny stan rzeczy, gdy tymczasem poprzednio obliczone odsetki osób wskazujących poprawę ujmowały dane zagadnienia w ujęciu dynamicznym (w okresie ostatnich lat).

Inaczej niż z oświatą rzecz się przedstawia z oceną moralności i administracji, które to problemy w ocenie zmian na lepsze znalazły się na ostatnich miejscach, zaś w zmianach na gorsze na 5 i 6 pozycji. Obliczone wskaźniki

Tabela 13

Hierarchia potrzeb według wielkości miast

do 2,5 tys.		2,5—5,0	
1. Życie kulturalne	(48)	1. Praca	(35)
2. Praca	(41)	2. Handel	(35)
3. Mieszkanie	(21)	3. Życie kulturalne	(35)
4. Handel	(18)	4. Mieszkanie	(28)
5. Oświata	(13)	5. Urządzenia komunalne	(15)
6. Ochrona zdrowia i sport	(13)	6. Ochrona zdrowia i sport	(14)
7. Urządzenia komunalne	(11)	7. Oświata	(13,5)
8. Komunikacja	(11)	8. Komunikacja	(11)
9. Estetyka miasta	(7)	9. Estetyka miasta	(10,5)
10. Morale	(2,4)	10. Morale	(1,5)
11. Administracja	(1,2)	11. Administracja	(1,5)
5,0—10,0		10,0—20,0	
1. Życie kulturalne	(42)	1. Handel	(50)
2. Handel	(40)	2. Życie kulturalne	(42)
3. Praca	(29)	3. Praca	(22)
4. Mieszkanie	(25)	4. Komunikacja	(21)
5. Ochrona zdrowia i sport	(17,5)	5. Mieszkanie	(20,5)
6. Komunikacja	(12)	6. Ochrona zdrowia i sport	(20)
7. Oświata	(11,5)	7. Urządzenia komunalne	(16)
8. Estetyka miasta	(10)	8. Estetyka miasta	(13)
9. Urządzenia komunalne	(18)	9. Oświata	(8)
10. Administracja	(4,5)	10. Administracja	(2,3)
11. Morale	(3,2)	11. Morale	(2,3)

W nawiasach podano odsetek respondentów wypowiadających się.

Tabela 14

Wskaźniki zadowolenia i zaspokojenia potrzeb według rozpatrywania problemów i wielkości miast

	zadowolenia				zaspokojenia			
	2,5 tys. ludn.	2,5—5,0 tys. ludn.	5,0—10,0 tys. ludn.	10—20 tys. ludn.	2,5 tys. ludn.	2,5—5,0 tys. ludn.	5,0—10,0 tys. ludn.	10—20 tys. ludn.
1. Gospodarka mieszkaniowa	5,50	4,02	12,36	13,9	1,29	1,93	2,89	3,09
2. Urządzenia komunalne	2,75	4,16	8,83	1,23	1,22	0,59	1,76	0,74
3. Zewnętrzny wygląd miasta	24,59	13,37	30,16	66,00	8,16	3,69	4,89	4,71
4. Handel	5,33	1,51	1,47	0,72	3,20	0,71	0,76	0,52
5. Komunikacja	11,0	1,73	23,00	10,075	1,44	0,84	1,04	0,93
6. Warunki pracy	2,50	2,08	4,20	3,80	0,44	0,51	1,13	0,89
7. Oświata	14,0	67,0	41,00	56,0	1,27	1,81	1,90	3,11
8. Ochrona zdrowia i sport	3,50	4,85	11,40	14,0	1,91	0,89	0,87	0,97
9. Życie kulturalne	1,21	1,77	2,33	1,00	0,42	0,58	0,40	0,26
10. Morale	0,25	0,06	0,31	0,07	0,50	0,25	0,41	0,20
11. Administracja	1,00	0,10	0,21	0,07	1,00	1,00	0,17	0,20
Razem:	4,32	3,02	4,83	3,28	1,35	1,10	1,31	1,19

„zadowolenia” i „zaspokojenia” dla tych problemów są najniższe. Czy tak jest rzeczywiście trudno rozstrzygnąć. Należy jednak zaznaczyć, że tak w zakresie sposobu administrowania jak i moralności społeczeństwa miejskiego widzi się na ogół strony ujemne, które dały się odczuć samym respondentom.

Natomiast o dodatnich zmianach w tym zakresie milczano i chyba słusznie, ponieważ dobre administrowanie należy uznać za stan normalny. Również normalną sytuacją w mieście jest brak pijaków, chuliganów, wandalów itp. Niestety jednak w tym zakresie do stanu normalnego wiele brakuje. Dlatego też ocena administracji i morale społeczeństwa miejskiego wypadła najmniej korzystnie ze wszystkich rozpatrywanych problemów. Dodajemy jednak, że tak niekorzystna ocena administracji wystąpiła ze względu na likwidację powiatów w Gubinie, Skwierzynie i przeniesienie swego czasu siedziby powiatowej rady narodowej z Rzepina do Słubic. W tych miastach najwięcej mieszkańców kierowało wiele krytycznych słów pod adresem władz administracyjnych.

Analizując wskaźniki „zadowolenia” w podziale na grupy miast widać, że w oświacie najwyższe parametry istniały dla miast od 2,5 do 5 tys. i od 10 do 20 tys. mieszkańców. W zakresie warunków mieszkaniowych i pracy najwyższymi współczynnikami charakteryzowały się miasta powyżej 5,0 tys. mieszkańców, zaś w zakresie handlu sytuacja była odwrotna. Przy czym w największych miastach „zadowolenie” kształtowało się poniżej „1” (więcej odpowiedzi zmian na gorsze niż na lepsze). Tak samo w zakresie kultury i gospodarki komunalnej miasta największe posiadały najniższe wskaźniki. Nieco inna sytuacja istniała w zakresie wskaźników „zaspokojenia” (nasylenia) potrzeb. Tylko wygląd zewnętrzny miasta, gospodarka mieszkaniowa i oświata osiągnęły wskaźniki wyższe od cyfry „1”. Blisko cyfry „1” kształtowały się wskaźniki dla gospodarki komunalnej, komunikacji oraz ochrony zdrowia i sportu. Bardzo niskimi wskaźnikami charakteryzowały się administracja, morale, życie kulturalne, handel i warunki pracy.

Rozpatrując wskaźniki „zaspokojenia” w podziale na kategorie miast zauważamy, że w miastach najmniejszych ujemne parametry poniżej „1” posiadały praca, życie kulturalne, morale, zaś w miastach od 2,5—5 tys. mieszkańców — wszystkie działy, z wyjątkiem zewnętrznego wyglądu miasta, gospodarki mieszkaniowej, oświaty, administracji. Natomiast w miastach od 5—10 tys. mieszkańców ujemne wskaźniki istniały w zakresie handlu, ochrony zdrowia i sportu, życia kulturalnego, morale i administracji. Podobnie rzecz się przedstawiała w największych miastach z tym, że dochodziły tu takie problemy jak gospodarka komunalna, komunikacja i warunki pracy. Wskaźniki „zadowolenia” i „zaspokojenia” obliczane dla poszczególnych miast przedstawia zestawienie. Widać, że w zakresie „zadowolenia” wskaźniki poniżej cyfry „3”, a więc niskie posiadało 9 miast. Również te same miasta, z wyjątkiem Strzelc Krajeńskich znajdowały się na końcu w zakresie „zaspokojenia potrzeb”. Rzecz charakterystyczna, że kolejność tych miast w obu wskaźnikach była prawie identyczna. Natomiast kolejność „czołówki” uległa znacznej zmianie. Na przykład Drezdenko, zajmujące drugą pozycję we wskaźnikach „zadowolenia”¹⁹ spadło na 15 miejsce we wskaźnikach „zaspokojenia potrzeb”. Wydaje się też, że dotychczasowe zmiany w Rzepinie, Dobiegniewie, Gubinie, Krośnie Odrz., Ośnie Lub., Szlichtyngowej są zbyt małe,

¹⁹ Ta wysoka lokata spowodowana jest bardzo pozytywną oceną respondentów a dotyczącą zewnętrznego wyglądu miasta.

by zadawałały mieszkańców. Duże zastrzeżenia natomiast musi budzić niska lokata, w obu wskaźnikach zajmowana przez Głogów oraz wysoka pozycja zajmowana przez Trzciel. W wypadku Głogowa można to tłumaczyć tym, że wśród mieszkańców tego miasta istnieje pewien zawód w stosunku do niespełnionych nadziei odnośnie wcześniej powziętych decyzji o rozwoju miasta, a dotychczas nie zrealizowanych. W związku z tym wśród respondentów występuje duża doza sceptycyzmu. Być może na wynikach zaważył też niezbyt prawidłowy dobór respondentów.

5. Porównanie oceny rozwoju miast województw: zielonogórskiego, opolskiego i warszawskiego

Jak już wspominaliśmy poprzednio podobne badania ankietowe przeprowadzono w innych województwach. Interesująca jest konfrontacja osiągnięć, niedostatków i potrzeb miast województwa zielonogórskiego z miastami województwa warszawskiego i opolskiego. Dążyliśmy do sprawdzenia, czy ogólne zagospodarowanie regionu odbijało się na specyfice miast mniejszych i jak to oceniali sami mieszkańcy. Województwo warszawskie i opolskie wybraliśmy z dwóch względów: po pierwsze posiadały one materiał ankietowy²⁰, po drugie — województwo warszawskie ze względu na znaczny obszar charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem w zagospodarowaniu. Obok terenów silnie uprzemysłowionych, w strefie podmiejskiej Warszawy, znajdują się obszary gospodarczo zacofane (Kurpie, Podlasie) oraz rejony będące pod wpływem ośrodków uprzemysłowionych (Płock, Puławy). Natomiast województwo opolskie reprezentuje region stosunkowo dobrze rozwinięty, tak pod względem uprzemysłowienia, jak i rolnictwa.

Z załączonych rysunków wynika, że w zakresie zmian na lepsze w opinii mieszkańców osiągnięcia miast województwa zielonogórskiego są nieco wyższe niż miast województwa warszawskiego i opolskiego w zakresie warunków pracy, ochrony zdrowia i sportu. Ponadto wyższą ocenę w opinii mieszkańców otrzymały miasta województwa zielonogórskiego od miast województwa warszawskiego w zakresie gospodarki mieszkaniowej, wyglądu zewnętrznego i handlu. Ogólnie biorąc z trzech rozpatrywanych województw największymi osiągnięciami mogą się poszczycić miasta województwa opolskiego, zaś miasta województwa zielonogórskiego i warszawskiego osiągnęły podobne wyniki. Z tym, że województwo zielonogórskie ma przewagę nad tym ostatnim w zakresie najważniejszych dziedzin gospodarczych (rys. 12).

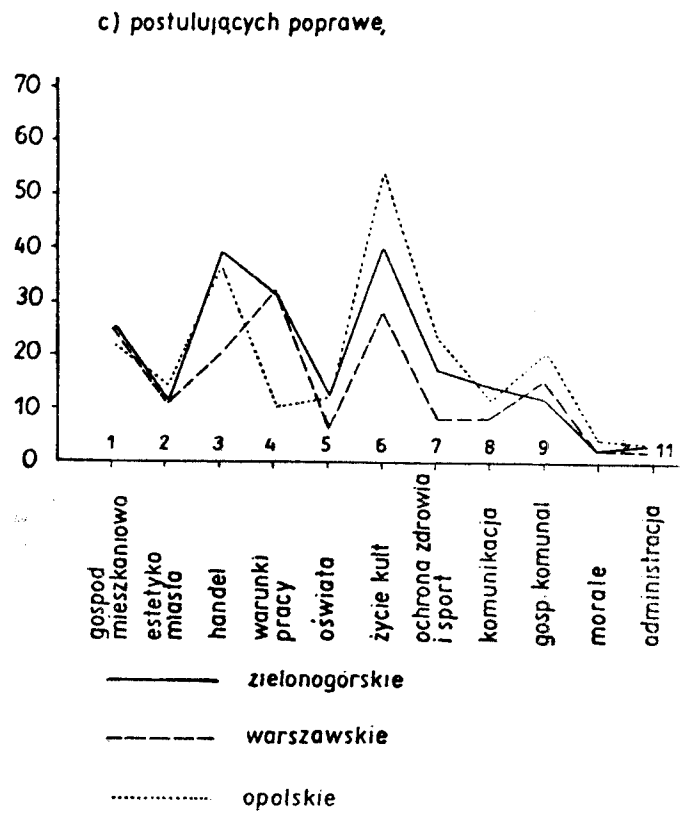
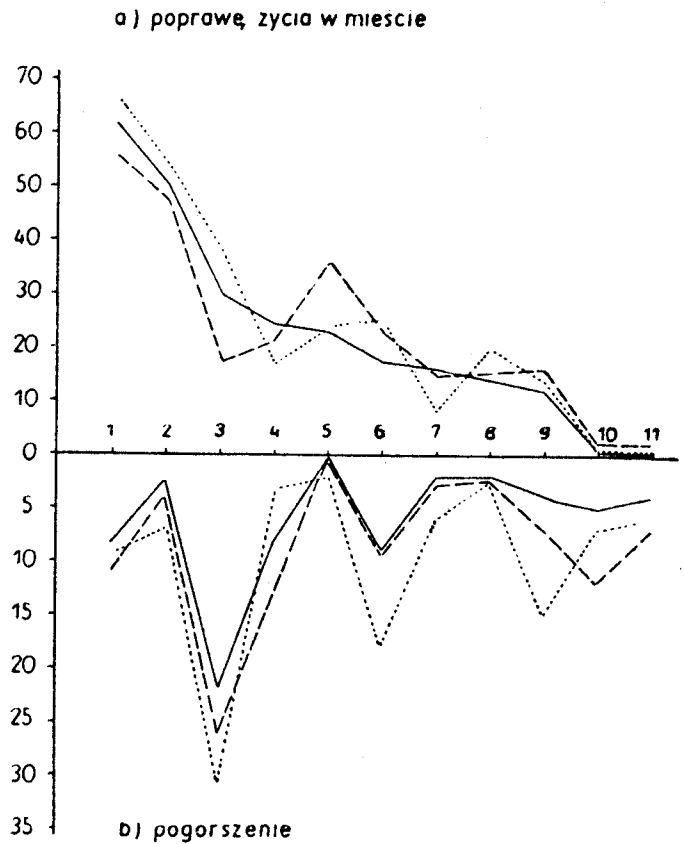
Mieszkańcy miast województwa zielonogórskiego widzieli stosunkowo mniej zmian na gorsze niż mieszkańcy miast pozostałych dwóch województw. Tylko w zakresie pogorszenia się warunków pracy w województwie zielonogórskim wypowiedziało się więcej respondentów. Wydaje się, że na stosunkowo mały odsetek respondentów widzących zmiany na gorsze w miastach województwa zielonogórskiego wpłynął fakt, że od roku 1960 prawie we wszystkich miastach tego regionu nastąpiło znaczne ożywienie życia społeczno-gospodarczego, niewspółmiernie szybsze niż przed rokiem 1960. W związku z tym mieszkańcy widzieli więcej cech pozytywnych. Odmiennie sprawa przedstawia się w miastach regionu opolskiego. Rozwój znacznej części miast w pierwszym dwudziestolecu był dość szybki, nieraz wręcz żywiołowy, co oczywiście

²⁰ S. Berezowski, W. Rakowski: Stan rozwoju mniejszych miast województwa warszawskiego w opinii ich mieszkańców, Zeszyty Naukowe SGPiS, nr 59.

A. Minkiewicz: Rozwój miast województwa opolskiego w opinii mieszkańców. Referat wygłoszony na zjeździe studenckich kół naukowych w kwietniu 1967 r. w Katowicach (I nagroda). Maszynopis — Katedra Geografii SGPiS.

Rys. 12

Odsetek respondentów trzech województw zauważających

- gospod mieszkaniowa
 - estetyka miasta
 - handel
 - warunki pracy
 - oświata
 - życie kult
 - ochrona zdrowia i sport
 - kommunikacja
 - gosp. komunal
 - morale
 - administracja
- zielonogórskie
 - - - warszawskie
 - opolskie

miało strony dodatnie jak i ujemne (wśród tych ostatnich zbyt powolny rozwój takich działań jak handel, gospodarka komunalna, życie kulturalne).

W zakresie postulatów poprawy życia w miastach odsetek respondentów w województwie zielonogórskim wskazujący na potrzeby koniecznych zmian w przyszłości był wyższy niż w opolskim tylko w czterech dziedzinach: w warunkach pracy (różnica aż 20 punktów), gospodarce mieszkaniowej, handlu i komunikacji. Zaś w stosunku do województwa warszawskiego w zielonogórskim większy odsetek respondentów postuluje rozwój handlu, życia kulturalnego (duża różnica), komunikacji, ochrony zdrowia i sportu oraz oświaty. Z ogólnego zestawienia widać, że potrzeby miast województwa zielonogórskiego były znacznie większe niż warszawskiego, ale nieco mniejsze niż opolskiego. W miastach opolskich istnieje duże zapotrzebowanie na usługi komunalne i rozrywki kulturalne. Tak więc, mimo że miasta województwa opolskiego wykazywały się największymi osiągnięciami, przy jednoczesnym występowaniu wielu mankamentów utrudniających życie, równocześnie istniały duże potrzeby dalszej poprawy i to głównie w zakresie życia kulturalnego, urządzeń komunalnych, estetyki miast, ochrony zdrowia i sportu, co bywa zjawiskiem charakterystycznym w regionach o znacznym zainwestowaniu gospodarczym. Przeglądając dane zawarte w tablicy 13 widać, że w zakresie wskaźników „zadowolenia” miasta województwa zielonogórskiego w stosunku do miast województwa opolskiego posiadały gorsze wskaźniki tylko w komunikacji i warunkach pracy, a więc wypadły korzystnie. W związku z czym wskaźnik „zadowolenia” z życia w miastach regionu zielonogórskiego jest wyższy niż w Opolskiem. Jeszcze korzystniej wypadły miasta województwa zielonogórskiego w porównaniu do miast województwa warszawskiego, zwłaszcza w zakresie gospodarki mieszkaniowej, warunków pracy, handlu, gospodarki komunalnej, oświaty. Natomiast inaczej rzecz się przedstawia w zakresie wskaźnika „zaspokojenia potrzeb”. Ogólnie biorąc, największe potrzeby w stosunku do obecnych osiągnięć, występowały w miastach województwa zielonogórskiego i warszawskiego. Województwo zielonogórskie w stosunku do warszawskiego posiadało większe potrzeby w zakresie komunikacji, oświaty, ochrony zdrowia i sportu, życia kulturalnego i zbliżone w dziedzinie handlu i urządzeń komunalnych. W stosunku do miast województwa opolskiego respondenci z miast województwa zielonogórskiego postulowali większe zmiany na lepsze w dziedzinie budownictwa mieszkaniowego, handlu, komunikacji, warunków pracy (duża różnica), a więc w zakresie najważniejszych działań gospodarki miejskiej. W województwach słabiej zagospodarowanych odsetek respondentów postulujących dalsze zmiany gospodarcze był więc wyższy niż w województwie stosunkowo dobrze zainwestowanym (opolskie).

6. Problem stabilizacji mieszkańców

Dotychczasowe osiągnięcia miast — perspektywy rozwoju oraz stosunki wewnętrzne w mieście i względy osobiste (rodzina, przyzwyczajenia, wiek itp.) wpływały w sposób zasadniczy na stabilizację mieszkańców. Prawie $\frac{2}{3}$ respondentów zadeklarowało chęć pozostania w mieście, 27,8% wyraziło chęć opuszczenia miasta i 3,7% warunkuje pozostanie spełnieniem pewnych postulatów (otrzymaniem mieszkania, pracy itp.). Stabilizacja mieszkańców wzrasta wraz z wielkością miast, wieku, czasokresu zamieszkania w badanym mieście (patrz tabl. 14). Wśród rozpatrywanych sześciu zawodów najbardziej stabilni okazali się robotnicy fizyczni niewykwalifikowani oraz pracownicy umysłowi

Tabela 15

Wskaźnik „zadowolenia” i „zaspokojenia potrzeb”
w trzech województwach

Problem	Wskaźniki					
	zadowolenia			zaspokojenia		
	zielono- górskie	opol- skie	warsza- wskie	zielono- górskie	opol- skie	warsza- wskie
1. Gospodarka mieszkaniowa	7,97	7,00	5,09	2,50	3,00	2,27
2. Urządzenia komunalne	3,10	0,89	2,16	0,99	0,67	1,06
3. Zewnętrzny wygląd miasta	26,06	7,90	12,00	4,69	3,64	3,93
4. Handel	1,37	1,22	0,66	0,77	1,05	0,84
5. Komunikacja	6,09	7,87	6,90	0,98	1,66	1,79
6. Warunki pracy	3,28	4,54	1,61	0,79	1,58	0,66
7. Oświata	73,00	16,22	48,00	2,00	2,02	5,33
8. Ochrona zdrowia i sport	7,33	1,57	5,44	0,98	0,40	1,77
9. Życie kulturalne	1,89	1,38	2,51	0,42	0,46	0,83
10. Morale	0,14	0,09	0,16	0,30	0,17	0,81
11. Administracja	0,20	0,17	0,30	0,30	0,29	0,95

wyżsi. Okoliczność ta spowodowana jest tym, że robotnicy niekwalifikowani, to w większości ludzie starsi wiekiem i popyt na ich siłę roboczą ze względu na często niskie kwalifikacje w innych ośrodkach miejskich jest stosunkowo mały. Do tego dochodzi pewna obawa przed nieznanym miejscem pracy i nowymi warunkami życia. Natomiast wysoka stabilizacja pracowników umysłowych wyższych związana była z posiadaniem dobrych warunków mieszkaniowych i z zajmowanym stanowiskiem w zakładzie i w mieście. Najniższą stabilizacją charakteryzują się uczniowie i studenci, z których tylko 38% zadeklarowało chęć pozostania. Jest to zrozumiałe, zważywszy na wiek, dalsze perspektywy życiowe, rozbudzone zainteresowania i postępujący proces deintegracji rodziny. Duża część młodzieży nie widziała większych perspektyw życiowych w mniejszych miastach. Ponadto spora część rodziców w ogóle nie skłaniała swych dzieci do pozostania w mieście, które sama zamieszkiwała, a wręcz przeciwnie awans młodzieży widzieli oni w większych ośrodkach. Jest to jednak zjawisko niekorzystne z punktu widzenia rozwoju regionu.

Na stabilizację mieszkańców wpływało też miejsce urodzenia. Respondenci urodzeni na terenie województwa zielonogórskiego, a zwłaszcza w danym mieście, wykazują częściej skłonności do zmiany miejsca zamieszkania, niż pochodzący z innych terenów. Spowodowane to było w dużej mierze wiekiem. Respondenci urodzeni na obszarze województwa zielonogórskiego to ludzie młodzi, a więc, jak to już nazwaliśmy, najbardziej podatni na zmianę miejsca zamieszkania. Również kobiety, jak to pokazują dane zawarte w tablicy 14, deklarują w większym stopniu chęć wyjazdu niż mężczyźni. Wydaje się, iż na ruchy migracyjne ludności odbywające się między poszczególnymi miastami, wpływała nieodpowiednia polityka płac prowadzona w poszczególnych zakładach pracy. W związku z tym np. polepszenie warunków mieszkaniowych może nastąpić tylko poprzez zmianę miejsca zatrudnienia, co w warunkach małego miasta oznaczało również zmianę miejsca zamieszkania. Znane

Tabela 16

Niektóre wskaźniki stabilizacji mieszkańców

Wyszczególnienie	T a k		N i e		Warunkowo		Ogółem
	Ilość	%	Ilość	%	Ilość	%	
a) według wielkości miast							
do 2,5 tys. mieszk.	46	55,4	36	43,4	1	1,2	83
2,5— 5,0 tys. mieszk.	171	62,9	74	27,2	27	9,9	272
5,0—10,0 tys. mieszk.	238	64,3	100	27,0	32	8,7	370
10,0—20,0 tys. mieszk.	144	66,1	52	23,8	22	10,1	218
b) według zawodów							
fiz. niewykwalifikowani	77	74,0	17	16,4	10	9,6	104
fiz. kwalifikowani	151	68,0	53	23,9	18	8,1	222
umysłowi niżsi	192	62,7	86	28,1	28	9,2	306
umysłowi wyżsi	94	70,7	29	21,8	10	7,5	133
uczniowie i studenci	42	38,2	58	52,7	10	9,1	110
gospodynie domowe	43	63,2	19	28,0	6	8,8	68
c) według miejsca urodzenia							
miejscowe	61	53,0	42	36,5	12	10,5	115
na wsi na terenie pow.	17	58,6	12	41,4	—	—	29
w miastach woj.zielonog. na wsi na terenie woj. zielonogórskiego (poza powiatem)	—	—	13	—	4	—	27
w miastach poza województwem	7	53,8	5	38,5	1	7,7	13
na wsi poza województwem	142	64,3	59	26,7	20	9,0	221
za granicą	175	65,8	72	27,1	19	7,1	266
	187	63,8	59	21,7	26	9,5	272
d) według płci							
mężczyźni	357	70,4	110	21,7	40	7,9	505
kobiety	242	55,5	152	34,9	42	9,6	436
e) według czasokresu zamieszkania							
od urodzenia	60	52,2	43	37,4	12	10,4	115
przed 1945	8	66,7	4	33,3	—	—	12
od wyzwolenia do 1956 r.	377	71,4	121	22,9	30	5,7	528
1956—1963	117	55,5	65	30,8	29	13,7	211
po 1963 r.	37	48,0	29	37,7	11	14,3	77
f) według wieku							
urodzeni przed 1916 r.	116	77,9	23	15,4	10	6,7	149
1917—1936	272	71,2	80	20,9	30	7,9	382
1937—1945	115	56,4	27	32,8	22	10,8	204
w 1946 i później	96	46,2	92	44,2	20	9,6	208

są przypadki, że nowo przybywający pracownicy o mniejszym stażu i takim samym wykształceniu otrzymywali wyższe wynagrodzenie od cenionych i dłu-goletnich pracowników. W takich przypadkach (a nie były one odosobnione) odgrywała rolę nie tylko wysokość otrzymywanego wynagrodzenia, lecz także względy ambicjonalne. Ponadto zasady przydziału mieszkań nie sprzyjały stabilizacji mieszkańców, ponieważ wyżej zarabiający pracownicy, znajdujący się w trudnych warunkach mieszkaniowych, nie zawsze mogli uzyskać mieszkanie w miejscu zamieszkania ze względu na brak budownictwa spółdzielczego.

Tabela 17

Uzasadnienie pozostania i wyjazdu respondentów

	Odsetek respondentów uzasadniający ²¹	
	pozostanie	wyjazd
1. Względy rodzinne, przyzwyczajenie, wiek	52	26
2. Warunki pracy	25	30
3. Warunki mieszkaniowe	20	15
4. Oświata	0,5	11
5. Wygląd zewnętrzny miasta, walory krajoznawcze	9	2
6. Życie kulturalne	—	5
7. Inne	0,5	5
8. Brak danych	10	21

Widoczne były wyraźne różnice w motywacji pozostania i wyjazdu z miasta. Na uwagę zasługuje szczególnie oświata, która była przyczyną wyjazdu wielu młodych ludzi oraz rodzin kształcących dalej swe dzieci. I tak 22% młodzieży deklarującej chęć opuszczenia miasta podaje jako przyczynę oświatę (brak odpowiednich szkół), 14% pracowników umysłowych wyższych, 12% pracowników umysłowych niższych, 4% robotników fizycznych kwalifikowanych.

Dla pracowników fizycznych niewykwalifikowanych i gospodyń domowych oświata, jak również życie kulturalne nie były istotnym powodem opuszczenia miasta. Natomiast znaczenie odgrywały u uczniów praca i warunki mieszkaniowe jako motywy opuszczenia miasta (rys. 13a i b). Charakterystyczną cechą było to, że wraz ze wzrostem liczby mieszkańców w miastach

Tabela 18

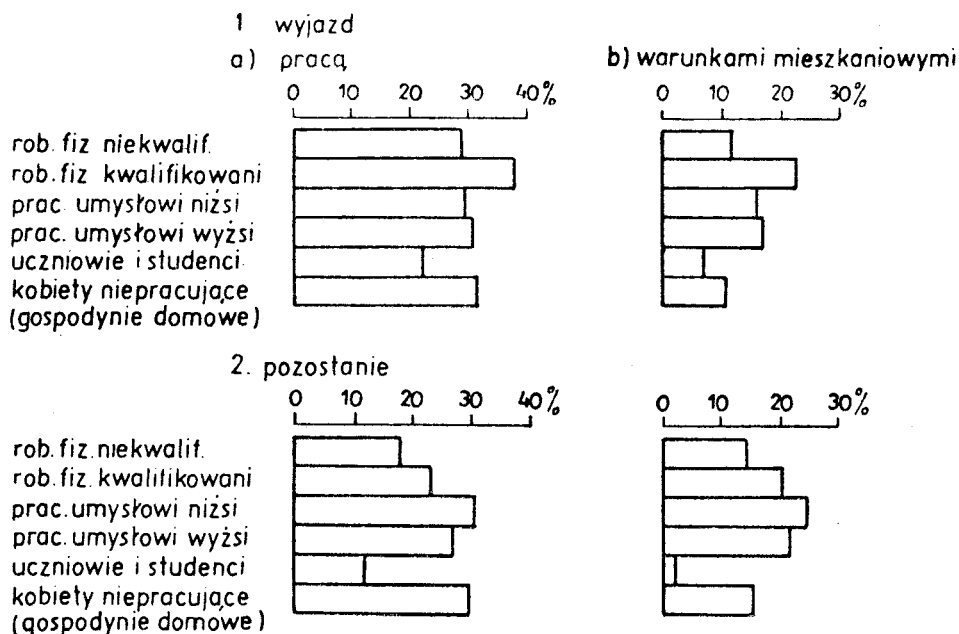
Motywy wyjazdu według wielkości miast (w % ogółu deklarujących wyjazd)

Wielkość miast w tys. mieszkańców	Motywy wyjazdu			
	praca	mieszkanie	oświata	względy osobiste
do 2,5	39	17	6	28
2,5— 5,0	35	20	10	19
5,0—10,0	30	8	13	25
10,0—20,0	17	19	14	37

²¹ Przy uzasadnianiu wyjazdu lub pozostania, respondenci mogli wskazywać na więcej niż 1 dziedzinę (na ogół nie więcej niż 3), stąd też suma odpowiedzi jest wyższa niż 100%.

Rys 13

Odsetek respondentów według zawodów motywujących

małe odsetek osób uzasadniający swój wyjazd pracą, co w zasadzie jest odzwierciedleniem sytuacji panującej na rynku zatrudnienia. Dane te przedstawia tabela 15.

Zaskakiwało, że w większych miastach więcej respondentów motywowało swój wyjazd oświatą, niż miało to miejsce w miastach najmniejszych²²; może to być uzasadnione większymi potrzebami w tym zakresie mieszkańców większych skupisk miejskich.

Tabela 19

Motywy pozostania w mieście

Wielkość miast w tys. mieszkańców	Odsetek respondentów motywujący pozostanie			
	względami osobistymi	pracą	mieszka- niem	wyglądem zewnątrznym miasta, walora- mi krajoznawcz.
od 2,5	54	30	13	4
2,5— 5,0	56	23	22	9
5,0—10,0	50	29	19	10
10,0—20,0	52	20	22	10

²² Stosunek uczniów badanych w obu grupach miast (najmniejszych i największych) jest prawie jednakowy.

Tabela 20

Odsetek osób deklarujących

	pozostanie	wyjazd	warunkowe pozostanie
opolskie	62,5	27,7	7,8
warszawskie	67,3	24,4	8,3
zielenogórskie	63,5	27,7	8,8

Przy uzasadnianiu pozostania respondenci na plan pierwszy wysuwali względy osobiste (przyzwyczajenia, rodzina, wiek), następnie pracę i mieszkanie²³. Przy czym praca była najbardziej cenioną w miastach najmniejszych (por. tabela 19).

Porównanie stabilizacji mieszkańców w badanych miastach trzech województw wygląda następująco:

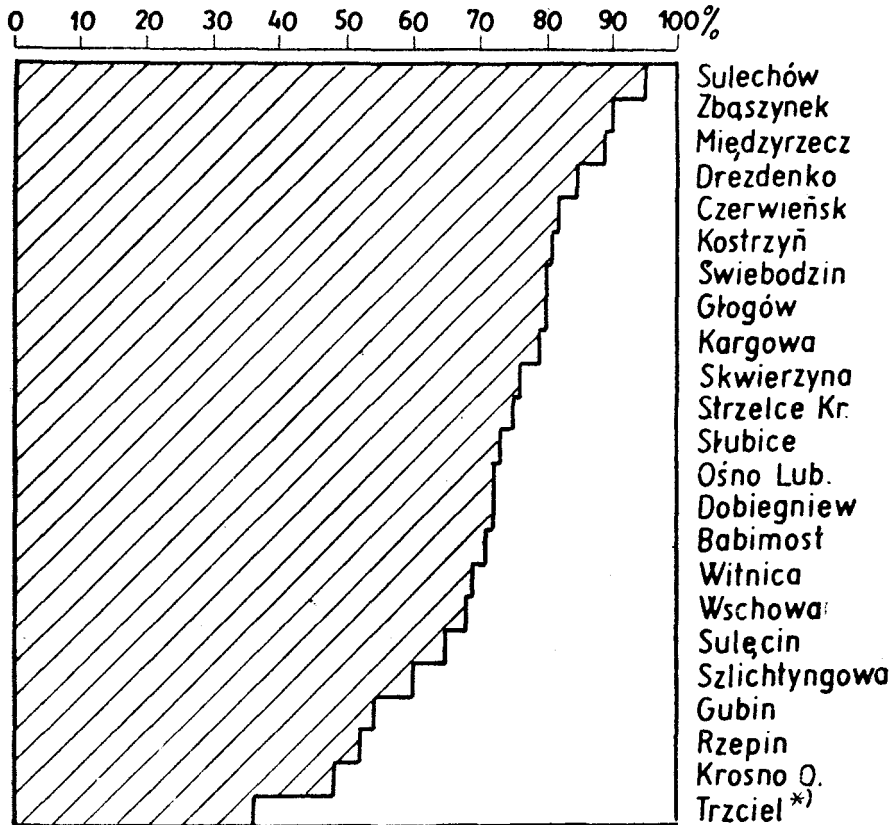
Jak wynika z przedstawionych danych różnice między trzema województwami w zakresie stabilizacji mieszkańców są minimalne. A te, które występowały, spowodowane były głównie niejednakowym udziałem poszczególnych grup wieku w badanej próbie. I tak w województwie warszawskim nieco więcej było respondentów starszych wiekiem, a w opolskim było zbyt dużo uczniów i studentów. W sumie jednak stabilizacja mieszkańców miast województwa zielonogórskiego okazała się stosunkowo duża na tle miast województwa warszawskiego i opolskiego. Ma to tym większe znaczenie, gdyż badany przez nas teren należy do ziem zagospodarowywanych przez Polskę dopiero w latach 50-tych.

Wśród badanych 23 miast województwa zielonogórskiego największą część mieszkańców wyraziła chęć pozostania w Drezdenku, Czerwieńsku, Zbąszynku, Sulechowie, Głogowie (rys. 14). Problem stabilizacji mieszkańców w poszczególnych miastach był bardzo złożony. Na uwagę jednak zasługiwała wysoka stabilizacja mieszkańców w Drezdenku. Wysoka stabilizacja mieszkańców w Czerwieńsku wiązała się z bliskim położeniem tego miasta względem stolicy województwa. Jest to może stabilizacja pozorna do momentu otrzymania mieszkania w Zielonej Górze. Ze względu na swe sąsiedztwo osiedle to charakteryzuje się bardzo wysokim wskaźnikiem odpływu mieszkańców (55,9 osób na tysiąc mieszkańców). Odwrotna była sytuacja w Zbąszynku, w mieście o najniższym wskaźniku ruchu migracyjnym i — obok Witnicy — o najniższym wskaźniku przyływu ludności w 1965 r. Natomiast Głogów charakteryzował się najwyższym wskaźnikiem napływu ludności. Swą wysoką lokatę stabilizacja mieszkańców zawdzięcza istniejącej perspektywie awansu tego miasta. Warto może jeszcze kilka zdań poświęcić miastom o najniższych wskaźnikach stabilizacji mieszkańców, były to: Krosno Odr., Trzciel, Gubin, Rzepin, Ośno Lub. Miasta te, oprócz Rzepina, odznaczały się najwyższymi wskaźnikami odpływu ludności i były punktami okresowego zatrzymywania się migrującej ludności do momentu znalezienia lepszego miejsca. Położenie tych miast względem innych ośrodków było na tyle korzystne, że ludność nie znajdująca tu intratnego zajęcia po pewnym okresie przenosiła się do ośrodków przemysłowych, odczuwających brak rąk do pracy (z Ośna

²³ Por. S. Nowakowski: *Narodziny miasta*, Warszawa 1967, s. 383 i J. Węglanski: *Czynniki determinujące poczucie stabilizacji mieszkańców małych miast*, „*Studia Socjologiczne*”, 1966, nr 2.

Rys. 14

Stabilizacja mieszkańców w poszczególnych miastach

 Tak (łącznie z pozostałymi warunkowo)

 Nie

*) patrz uwagi wstępne

Lub. i Rzepina do Kostrzyna i Słubic, z Gubina i Krosna Odrz. do Zielonej Góry i innych ośrodków położonych w południowej części regionu). Ponadto brak wyraźnych i realizowanych perspektyw rozwojowych tych miast wpływał na obniżenie wskaźnika stabilizacji. W związku z tym tak dorośli mieszkańcy, jak i młodzież, o ile nadarzała im się lepsza okazja, opuszczali miasto, a na ich miejsce na pewien okres przychodzili inni.

8. Zakończenie

Nie przeceniając praktycznego znaczenia i możliwości zastosowania wyników badań ankietowych do podejmowania bieżących decyzji gospodarczych, wydaje się, że wiele interesujących wniosków mieszkańców można i należy wykorzystać. Nie podejmujemy się typowania, które z wniosków należy uznać za najstuszniejsze, a tym samym pilne do zrealizowania. Całość jednak tego interesującego materiału źródłowego, opartego na autentycznych wypowiedziach prawie tysiąca mieszkańców 23 miast województwa zielonogórskiego, zwraca uwagę na oczywiste osiągnięcia gospodarcze i kulturalne dokonane w tych miastach w okresie Polski Ludowej. Osiągnięcia te w zasadzie dotyczą wszystkich dziedzin gospodarki miast oraz zagadnień kulturalnych. Ale równocześnie znaczna większość ankietowanych wysuwała szereg postulatów. Błędem byłoby oceniać propozycje zmian jako przejawy konsumpcyjnego nastawienia respondentów. Z autopsji wiemy, że w wypowiedziach przeważającej liczby ankietowanych zawarta była głęboka troska o dobro ogólne, przy czym często można było zauważyć przejawy tzw. „patriotyzmu lokalnego”.

Wielce wymowny jest fakt znacznej liczby postulatów potrzeby zmian w zakresie kultury i porządku oraz bezpieczeństwa publicznego. Jest to rezultat pozytywnych zmian dokonanych w Polsce Ludowej. Istotne są wypowiedzi młodzieży. Niepokojący jest zbyt często występujący fakt chęci opuszczenia małych miast w poszukiwaniu atrakcyjnych ośrodków pobierania nauki lub miejsca pracy. Jednak trzeba przy tym zaznaczyć, że nie jest to bynajmniej „ucieczka z Ziemi Zachodnich”. Tak, jak i w innych częściach Polski, szuka się lepszych warunków życia w większych miastach, łącznie z Górzowem, Zieloną Górą, Wrocławiem czy Szczecinem.

A oto ważniejsze grupy wniosków:

1. Zachodzi pilna konieczność kompleksowego rozwoju oświaty w takim układzie, aby zbliżyć szkoły średnie do młodzieży zamieszkałej w małych miastach. Należy stworzyć gwarancję, aby każdy absolwent szkoły podstawowej w małym mieście mógł kontynuować dalszą naukę i zdobyć wykształcenie zawodowe w swoim mieście lub innej miejscowości, ale bez dodatkowego poważnego obciążenia rodziny kosztami (stancja, odległe dojazdy itp.). Jest to podstawowy warunek koniecznego zmniejszania odpływu młodzieży.
2. Należy usprawnić komunikację publiczną (PKS, PKP). Jest to problem, który zdaniem respondentów łączy niejako sprawy pracy, handlu, szkolnictwa, kultury i innych dziedzin życia. Gdyby komunikacja była bardziej sprawna wiele skarg dotyczących braku miejsc pracy, szkół, niedostatku rozrywek kulturalnych itp. nie miałyby miejsca.
3. Powszechnie krytykowany jest handel, ale nie tylko za brak odpowiednich placówek czy nawet tych lub innych artykułów, lecz za złą organizację, za brak operatywności, lekceważenie potrzeb klientów itp. Szczególnie ostro krytykowano działalność handlu w miastach podlegających intensywnemu rozwojowi (Kostrzyn, Głogów, Gubin).
4. Postulowano bardziej równomierne rozłokowanie geograficzne inwestycji mieszkaniowych i komunalnych. Rozpoczęcie budownictwa mieszkaniowego również w miastach małych. Podawano, że będzie to czynnik wpływający na stabilizację ludności.

5. Ożywienie działalności kulturalnej, a zwłaszcza kulturalnych rozrywek dla młodzieży, przewijało się w wielu wypowiedziach. Należy dążyć do wypracowania takich form kulturalnych pracy z młodzieżą, aby młodzież sama organizowała różne formy rozrywek.
6. Poddać rewizji zasady przydziału mieszkań, oraz wprowadzić budownictwo mieszkaniowe spółdzielcze w małych miastach.
7. Dążyć do tworzenia odpowiedniej liczby miejsc pracy w poszczególnych miastach.
8. Konsekwentnie kształtować duży i prężny ośrodek regionalny (m. Zielona Góra), który skupi wszelkie jednostki o znaczeniu regionalnym i będzie stanowił element stabilizacji mieszkańców.
9. Koniecznością jest bardziej precyzyjna koordynacja poczynań we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego na wszystkich szczeblach zarządzenia.